

"Život na liniji razdvajanja: Svakodnevnica u Pakracu i Lipiku 1992.-1995."

Ivančić, Ivan Zvonimir

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:419847>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-27**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet u Osijeku

Sveučilišni diplomski studij pedagogije i povijesti, nastavnički smjer

Ivan Zvonimir Ivančić

**Život na liniji razdvajanja: Svakodnevnica u Pakracu i Lipiku 1992.-
1995.**

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Slađana Josipović Batorek

Osijek, 2018.

Sveučilište u Osijeku

Filozofski fakultet u Osijeku

Odsjek za povijest

Sveučilišni diplomski studij pedagogije i povijesti, nastavnički smjer

Ivan Zvonimir Ivančić

**Život na liniji razdvajanja: Svakodnevnica u Pakracu i Lipiku 1992.-
1995.**

Diplomski rad

Humanističke znanosti, povijest, hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Mentor: doc. dr. sc. Slađana Josipović Batorek

Osijek, 2018.

Sažetak

U ovom radu obrađuju se događaji koji su se odvijali na području današnjih gradova Pakrac i Lipik u razdoblju od Sarajevskog primirja početkom 1992. godine do završetka Vojno-redarstvene akcije „Bljesak“ 04. svibnja 1995. godine. Prve napetosti u Hrvatskoj počinju se osjećati već 1990. godine i one se brzo šire i na područje tadašnje općine Pakrac. Prve napete situacije čiji je uzrok bila nacionalna pripadnost počinju se pojavljivati već u drugoj polovici 1990. godine. Nakon neuspješnog pokušaja zauzimanja policijske postaje početkom ožujka 1991. od strane srpskih pobunjenika, situacija se pogoršava. Bilježe se razbijeni izlozi, ekstremistički grafiti, pucnjave, paljevine, miniranje, ali i ubojstva. Sve kulminira 19. kolovoza 1991. godine kada je pokrenut otvoreni napad na Pakrac i okolicu. Od toga datuma do kraja studenog 1991. pobunjeni Srbi i JNA imaju inicijativu i čini se da je pitanje vremena kada će osvojiti ovo područje. Početkom prosinca 1991. godine hrvatske snage preuzimaju primat na ovom području i oslobađaju velik dio zapadne Slavonije i tadašnje općine Pakrac. Oslobađajuće akcije zaustavilo je Sarajevsko primirje potpisano početkom siječnja 1992. godine. Od tada na ovom području vlada razdoblje prividnog mira. Dolazak UNPROFOR-a trebao je normalizirati situaciju, ali nisu uspjeli. Teroristički napadi postali su realna opasnost u zapadnoslavonskom gradiću, a psihološke igre s UNPROFOR-om druga poteškoća za pakračku policiju, koja je jedina bila legalna predstavnic hrvatske vlasti na tom području. Iako je sigurnosna situacija bila nepovoljna, civili su se počeli vraćati u grad. Grad je bio praktički u potpunosti razrušen, a industrija praktički nepostojeća. Ipak, u te tri i pol godine njegovi građani uspjeli se ga donekle osposobiti za život. Osim borbe za životnu egzistenciju građani Pakraca i Lipika pronašli su vremena i volje za oživljavanje kulturnog i vjerskog života te sporta pokušavajući svoj život što više približiti životima onih koji ne žive na ratnom području. Početkom svibnja Vojno-redarstvenom akcijom „Bljesak“ oslobođen je cjelokupan teritorij zapadne Slavonije i građani Pakraca, Lipika i ostalih naselja mogli su započeti novi život bez straha od zalutalog metka i granate.

Ključne riječi: Domovinski rat, Pakrac, pobunjeni Srbi, svakodnevnica, UNPROFOR

SADRŽAJ

UVOD	1
1. USUSRET RATU	2
2. OTVORENI RAT	4
3. SIGURNOSNA SITUACIJA NAKON SARAJEVSKOG PRIMIRJA	7
4. ODNOS S UNPROFOR-om	14
5. OBNOVA	21
6. STANOVNIŠTVO	24
7. PROSVJETA.....	26
8. ZDRAVSTVO.....	27
9. GOSPODARSTVO.....	28
10. SVAKODNEVICA	30
ZAKLJUČAK	35
POPIS LITERATURE	36

UVOD

Ovaj rad govori o pokušaju normalizacije života u nenormalnim uvjetima. S obzirom da se radi o temi koja nije do sada pretjerano istraživana, središnji dio rada temelji se na novinskim izvještajima lokalnog polumjesečnika *Pakračkog lista*. Literatura za ovu temu je oskudna, a informacije se mogu pronaći tek u knjigama i radovima vezanim uz vojna i politička događanja gdje se civilni život samo usputno spominje. Izuzetak je knjiga *Imas puska, imas pistol? – O mirovnim operacijama Ujedinjenih naroda u zapadnoj Slavoniji* Ivice Miškulina koja pruža dobar pregled civilnog života kroz interakciju s pripadnicima UNPROFOR-a. Upravo zbog nedostatka literature, cilj ovog rada je prikazati svakodnevni život u Pakracu i Lipiku u razdoblju prividnog mira, odnosno u razdoblju u kojemu nije bilo otvorenog sukoba, a ljudi su i dalje ginuli od vatrenog oružja. Međunacionalne napetosti u pakračkom kraju počinju u kasno ljeto 1990. godine, a intenziviraju se tijekom 1991. Puč u policijskoj postaji s početka ožujka 1991. godine mnogi smatraju početkom Domovinskog rata, a otvoreni sukob započinje 19. kolovoza i traje do kraja 1991. godine. Početkom 1992. potpisano je Sarajevsko primirje za koje se očekivalo da će donijeti mir na područje Hrvatske i da će se daljnji nesporazumi rješavati na političkoj razini. Ipak, napadi su nastavljeni uz velike gubitke među vojnicima i civilima. Iako otvorenih sukoba nije više bilo, ljudi su i dalje ginuli pa je sigurnosna situacija zapravo oblikovala život na tom području. Drugi važan faktor života bila je prisutnost UNPROFOR-a koji je uvelike oblikovao ne samo vojno-političku situaciju, već i život civila. S prestankom ratnih djelovanja počela je obnova grada kako bi mogao primiti izbjegle civile. Obnova je zbog situacije na ovom području imala puno problema, a to se odrazilo i na povratak stanovništva. Prosvjeta i zdravstvo također su morali napraviti prilagodbu danim uvjetima i djelomično modificirati svoju ulogu u društvu. Gospodarstvo je rat dočekalo u dugovima, a u ratnim sukobima taj dug je narastao i u ovom razdoblju ono je nastavilo propadati. Ipak, unatoč svim nedaćama, civilni život je cvjetao i nudio razne mogućnosti građanstvu. Ovo teško i ponosno razdoblje ni rata ni mira u pakračkoj povijesti završava 04. svibnja 1995. predajom pobunjenih Srbi.

1. USUSRET RATU

Za vrijeme socijalističke Jugoslavije promatrano područje pripadalo je zajedničkoj općini Pakrac koja se sastojala od današnjih gradova Pakraca i Lipika. To područje nalazi se na brdovitom zapadu Slavonije i karakteristično je po velikom broju nacionalnih manjina.¹ Prema popisu stanovništva općina Pakrac brojala je 27 589 stanovnika, od čega je 9 896 Hrvata (35,87%), 12 813 Srba (46,44%), 1 346 Jugoslavena (4,88%), 273 Mađara (0,99%), 869 Talijana (3,15%), 718 Čeha (2,60%) i 1674 ostalih (6,07%). Sam grad Pakrac brojao je 8 197 stanovnika od čega su 3 514 bili Srbi (42,87%), 3 033 Hrvati (37%), a 1650 ostali (20,13%).²

Promjene u Jugoslaviji počinju početkom 1980-ih godina. Josip Broz Tito umire 04. svibnja 1980. godine i za Jugoslaviju predstoje godine krize. Na čelo Predsjedništva CK SKS Srbije 1984. dolazi Slobodan Milošević, a 1989. postaje prvim predsjednikom Srbije. Njegovu vladavinu karakterizira ideja centralizma i unitarizma, odnosno srpskog hegemonizma. U isto vrijeme, Hrvatska i Slovenija na temelju Ustava iz 1974. počinju tražiti pravo na preoblikovanje Jugoslavije i eventualno odcjepljenje. Na 14. kongresu SKJ od 22. do 24. siječnja raspada se Savez komunista Jugoslavije i već 01. veljače se raspisuju višestranački izbori u Hrvatskoj. Stranke su se osnivale već 1989., u proljeće 1990. pristupa se prvim višestranačkim izborima u Hrvatskoj nakon 1938. Izbori su se održali 22. i 23. travnja (prvi krug) i 06. i 07. svibnja 1991. (drugi krug). Na razini cijele države pobjedu je odnijela Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) dr. Franje Tuđmana.³

Na istim izborima u Pakracu kandidiraju se tri stranke, sve socijalističkog predznaka i bez nacionalnih obilježja. Srbi (neovisno u kojoj se stranci nalazili) osvajaju dvije trećine mandata, a Hrvati samo četvrtinu, dok ostale mandate osvajaju ostale narodnosti. Narodnosni sastav Skupštine općine odigrat će ulogu u kasnijim događanjima. HDZ, kao najjača hrvatska stranka, i SDS (Srpska demokratska stranka), najjača srpska stranka, svoje aktivnosti započinju već nekih mjesec dana nakon izbora. Prva pucnjava zabilježena je 18. kolovoza 1990. kada je pucano na sudionike sastanka Inicijativnog odbora za osnutak Općinskog odbora HDZ-a. U toj pucnjavi nije bilo stradalih. Sljedeći put je zaiskrilo u noći s 28. na 29. studenog, odnosno noć uoči Dana republike. Sukob je izbio oko hrvatske i jugoslavenske zastave na Policijskoj postaji Pakrac. Intervenirali su i pripadnici specijalne policije iz Zagreba, te je incident prošao bez žrtava.⁴ U siječnju 1991. godine

¹ Antun Erjavec: *Pakrac i Lipik uoči rata 1991. godine*, Poglavarstvo Grada Pakraca, Pakrac, 2001., str. 6.

² Mladen Klemenčić, Jakov Gelo, Ivan Crkvenčić: *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880. – 1991. sv. 5*, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb, 1998., str. 2234.

³ Ante Nazor: *Počeci suvremene hrvatske države*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2007., str. 21.

⁴ A. Erjavec: *Pakrac i Lipik uoči rata 1991. godine*, str. 7-14.

SDS započinje sa zahtjevima da se općini Pakrac pripoji 26 sela oko Okučana te 5 sela iz zapadnog dijela tadašnje općine Požega kako bi Srbi osigurali apsolutnu većinu u broju stanovnika u Pakracu. Dana 21. veljače 1991. sabor donosi Rezoluciju o prihvaćanju postupka za razdruživanje SFRJ i Rezoluciju o zaštiti ustavnog poretka Republike Hrvatske. Već sljedeći dan, 22. veljače 1991., sazvana je Skupština Općine (SO) Pakrac na kojoj je donesena odluka o pristupanju općine Pakrac SAO Krajini.⁵

28. veljače 1991. godine Ustavni sud Republike Hrvatske poništava odluku SO Pakrac o priključenju Pakraca SAO Krajini. Pobunjeni Srbi na to odgovaraju već sljedeći dan, 01. ožujka 1991., kada razoružavaju 16 pripadnika policije nesrpske nacionalnosti.⁶ Poslijepodne oni bježe u brda iznad grada, a oko ponoći se po gradu raspoređuje JNA. Pripadnici jedinica za posebne namjene MUP-a iz Zagreba i Bjelovara oko šest sati ujutro 02. ožujka probijaju barikade na ulazu u grad i stavljaju ga pod kontrolu. Tijekom dana u dva navrata zabilježeno je otvaranje vatre prema gradu s okolnih brda, ali situacija se smirila. Pakrac je tada bio u središtu događanja u Jugoslaviji s obzirom da je u njemu održan sastanak vodećih ljudi Hrvatske, Jugoslavije i JNA. Na sastanku je odlučeno da se situacija vrati na stanje od prije izbijanja sukoba.⁷ Iako su srpski mediji pisali o pokolju srpskog naroda u Pakracu, sama JNA u svom izvještaju ne specificira gubitke, već navodi nekolicinu ranjenih sa svake strane. Također, u svom izvještaju pišu i o sukobu s pripadnicima MUP-a, ali bez gubitaka.⁸ Događanja na početku ožujka 1991. u Pakracu s pravom se može smatrati početkom Domovinskog rata u Republici Hrvatskoj.

Situacija u Pakracu, unatoč sastanka, nastavila je biti napeta. U prilog tome govori činjenica da su od kolovoza 1990. do kolovoza 1991. na području Pakraca ubijena 2 policajca, 5 policajaca je ranjeno, više osoba oteto i nestalo, masovno je upotrebljavano vatreno oružje, podmetnuto je sedam požara, bačeno 26 eksploziva, dogodilo se nekoliko otmica prijevoznih sredstava, više izloga je razbijeno te je spaljeno nekoliko zastava RH.⁹

⁵ A. Erjavec: *Pakrac i Lipik uoči rata 1991. godine*, str. 14-19.

⁶ Ante Nazor: *Počeci suvremene hrvatske države*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2007., str. 54

⁷ A. Erjavec: *Pakrac i Lipik uoči rata 1991. godine*, str. 26-32

⁸ *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. Oružana pobuna Srba u Hrvatskoj i agresija oružanih snaga SFRJ i srpskih paravojnih postrojbi na Republiku Hrvatsku (1990.-1991.)*, knjiga 1, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2007., str. 92

⁹ A. Erjavec: *Pakrac i Lipik uoči rata 1991. godine*, str. 55

2. OTVORENI RAT

Opći rat u Pakracu počinje 19. kolovoza 1991. godine minobacačko-pješačkim napadom na grad u ranim jutarnjim satima. Napad je išao iz smjera Pakračkih vinograda i Gavrinice, dok su otpor s hrvatske strane pružali policajci u policijskoj postaji i nekolicina naoružanih civila. Borbe su se vodile cijeli dan dok oko 18:30 nisu stigle jedinice MUP-a za posebne namjene iz Bjelovara, Kutine i Zagreba.¹⁰ Pripadnici jedinice za posebne namjene MUP-a potjerali su pobunjenike iz grada i s brda oko grada, ali su u svom daljnjem napredovanju spriječeni od zrakoplovstva JNA, čime ona već drugi put staje na stranu pobunjenika.¹¹

Tijekom rujna 1991. godine situacija postaje još teža, a posebno nakon dolaska banjalučkog V. korpusa JNA na područje Pakraca i Lipika krajem rujna. Kako bi ojačao obranu Pakraca Glavni Stožer Hrvatske Vojske (GS HV) u Pakrac još početkom mjeseca šalje jednu satniju bjelovarske 105. brigade. Oni se 08. rujna 1991. godine odlučuju na ulazak u selo Kusonje, jedno od najjačih uporišta pobunjenih Srba. Prilikom ulaska u selo ušli su u zasjedu te je dio njih izginuo u cjelodnevnoj borbi, dok je drugi dio nakon predaje mučen i ubijen. Ukupno je u toj borbi poginulo 20 pripadnika 105. brigade.¹² Pakračka bolnica trpjela je izrazito teška razaranja s obzirom da je bila na dlanu pobunjenicima i JNA. U trenutku dolaska V. korpusa JNA u bolnici je bilo 326 pacijenata. Dio pacijenata je u Kutinu preseljen 25. rujna 1991. godine te je u njoj ostalo oko 260 psihijatrijskih bolesnika i malobrojno osoblje. Nakon neuspjelog konvoja Međunarodnog Crvenog križa za evakuaciju pacijenata 26. rujna 1991., odlučeno je da će se evakuacija obaviti sa snagama kojima raspoložu. Tako je u noći s 28. na 29. rujna 1991. od strane pripadnika ZNG-a evakuirano 260 psihijatrijskih bolesnika pakračke bolnice i odvezeno na slobodan teritorij. Ovaj pothvat smatra se jednim od najhumanijih u Domovinskom ratu.¹³

Listopad i studeni 1991. godine bili su posebno teški mjeseci za hrvatske vojnike i civile na području Pakraca. Pobunjeni Srbi i JNA 06. listopada 1991. godine presjekli su u sjeverozapadnom dijelu općine Pakrac, točnije selu Batinjani, jedinu komunikaciju Pakraca i slobodnog teritorija. Nakon cjelodnevnih borbi, hrvatske snage deblokirali su pakračko područje i to platili s 23 poginula i 5 ranjenih vojnika i civila.¹⁴ Veliki razaranja upravo u tim mjesecima pretrpio je Lipik,

¹⁰ Mato Ćurak: *Moji suborci*, UDVDR Bjelovar, Bjelovar, 2008., str. 114-116

¹¹ Jakša Raguž: „Borbena djelovanja Posebne jedinice policije Policijske uprave Bjelovar Omega 1991. godine“, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, Vol. 8, Bjelovar, 2014., str. 91

¹² M. Ćurak: *Moji suborci*, str. 118-120

¹³ Veljko Đorđević: *Pouke o čovječnosti – Spašavanje psihijatrijskih bolesnika u Domovinskom ratu*, Medicinska naklada, Zagreb, 2017., str. 60-112

¹⁴ Branko Križan, Stjepan Benković: *Poginuli branitelji u Domovinskom ratu Pakrac-Lipik 1991.-1995.*, Grad Pakrac; Grad Lipik, Pakrac-Lipik, 2009., str. 13.

tada drugo najveće naselje u općini Pakrac. Tijekom rujna 1991. godine Lipik nije trpio velika razaranja, ali situacija se mijenja padom sela Donji Čaglić i dolaskom V. korpusa na obronke iznad Lipika. „Prvi pad“ Lipika, kako taj događaj domicilno stanovništvo naziva, dogodio se 12. listopada kada su pobunjeni Srbi uz pomoć JNA osvojili južni i zapadni dio Lipika te selo Dobrovac, dok su hrvatske snage uspjele zadržati sjeverni i istočni dio grada.¹⁵ Lipik je u konačnici potpuno okupiran 28. studenog 1991. godine. U napadu su sudjelovali i pripadnici 63. padobranske brigade JNA (tzv. „niški specijalci“), a hrvatske snage imale su šest poginulih i dvanaest ranjenih vojnika.¹⁶ Tijekom listopada u Pakracu je osnovan i 76. samostalni bataljun HV-a. Područje djelovanja protezalo se linijom Poljana – Gaj – Kukunjevac – Dobrovac – Lipik – Filipovac – Pakrac – Omanovac te u dubinu linijom Donja Obrijež – Kapetanovo Polje – Brekinska. U sastavu bataljuna bilo je šest satnija te je brojao oko 700 aktivnih vojnika i 500 ljudi u raznim logističkim postrojbama.¹⁷ U samom gradu Pakracu nalazili su se uglavnom pripadnici policije iz Pakraca, Bjelovara, Virovitice, Koprivnice i ostalih mjesta pretežno iz tadašnje Zajednice općina Bjelovar.

Postupno preuzimanje inicijative hrvatskih snaga na pakračkom području sramežljivo je započelo u studenom, a intenziviralo se u prosincu 1991. godine. Prvo oslobođeno naselje u pakračkoj općini bilo je selo Bujavica, koje su pripadnici Jedinice MUP-a za specijalne namjene pod vodstvom Tomislava Merčepa oslobodili 14. listopada. Bujavica je bila najzapadnija točka pobunjenih Srba na pakračkom području.¹⁸ Mjesec dana kasnije, 16. studenog pripadnici 1. gardijske brigade „Tigrovi“ oslobađaju selo Livađani na jugozapadu općine Pakrac.¹⁹ Niz oslobodilačkih akcija u prosincu započeo je oslobađanjem Lipika. Akcija kodnog imena „Orada“ započinje 05. prosinca u 09,00 sati topničkom pripremom. Sam napad izveden je obuhvatom s glavnim udarom po čelu, a u njemu je sudjelovalo oko 600 vojnika uz potporu tenkova i topništva. Hrvatske snage 06. prosinca uspijevaju osloboditi Lipik, a sljedeći dan oslobađaju Dobrovac i Kukunjevac.²⁰ Istog dana, 07. prosinca, „Tigrovi“ oslobađaju selo Korita, 08. prosinca Jagmu, a 09. prosinca Subocku.²¹ Time je praktički u potpunosti oslobođen zapadni dio bivše općine Pakrac. U isto vrijeme počinju se oslobađati i dijelovi samog grada Pakraca. Tako 3. satnija 76. bataljuna 24. studenog oslobađa šumu Zukvu na sjevernom ulazu u Pakrac, te jugozapadni dio sela Kusionje. Specijalna jedinica policije „Alfe“ iz Zagreba, pripadnici policije iz Virovitice i 2. satnije 76.

¹⁵ Stjepan Benković, Branko Križan: *Kako se branio Lipik*, Udruga branitelja Lipika 1991. godine i Grad Lipik, Lipik, 2016., str. 162-178

¹⁶ Isto, str. 256-269

¹⁷ Mirko Varat: *Badljevina nekad i sad*, Rimokatolički župni ured Badljevina, Badljevina, 1997., str. 150-151.

¹⁸ B. Križan, S. Benković: *Poginuli branitelji u Domovinskom ratu Pakrac-Lipik 1991.-1995.*, str. 38-39.

¹⁹ Isto, str. 45

²⁰ S. Benković, B. Križan: *Kako se branio Lipik*, str. 282-310

²¹ B. Križan, S. Benković: *Poginuli branitelji u Domovinskom ratu Pakrac-Lipik 1991.-1995.*, str. 45

bataljuna oslobađaju ulice u istočnom i sjeveroistočnom dijelu Pakraca, Strossmayerovu, Kalvariju, Tomislavovu i Gundulićevu.²² U istoj akciji uz pomoć dijela varaždinske 104. brigade izveden je i napad na Pakračke vinograde i Gavrinicu. Iako nije došlo pomicanja linije, srpske snage koncentrirane su na tom području i tako je olakšano oslobađanje teritorija zapadne Slavonije sa sjevera.²³ Ipak najveća oslobađanja dogodila su se pred kraj prosinca 1991. godine. Prvo, 24. prosinca 1991. godine pripadnici 4. satnije 76. bataljuna i postrojba MUP-a za posebne namjene iz Poljane oslobađaju selo Derezu, a virovitička 127. brigada oslobađa sela Gornje, Srednje i Donje Grahovljane. Na Božić 1991. nastavljena su oslobađanja okupiranih područja. Selo Kusonje zajedničkim snagama oslobodile su 2. i 3. satnija 76. bataljuna, grubišnopoljski 57. samostalni bataljun i varaždinska 104. brigada HV-a. Isti dan združene snage 123., 127. i 136. brigade oslobađaju sva sela sjeverno od ceste Pakrac-Požega koja pripadaju općini Pakrac, sela Dragović, Španovicu, Ožegovce, Mijači, Kamenska na samoj cesti Pakrac-Požega te selo Popovac na Psunju. Bučje, središte srpske pobune u pakračkoj općini, oslobođeno je 26. prosinca 1991., kao i selo Branešci (čime je oslobođena cesta Pakrac-Požega) i selo Donja Šumetlica na Psunju.²⁴ Istoga dana počinje se s oslobađanjem pakračkih naselja Vinogradi i Gavrinica te sela Kraguj, Japaga i Šeovica. Pakrački vinogradi oslobođeni su već 27. studenog 1991. godine i s njih se krenulo u daljnje napredovanje. Do sljedećeg dana hrvatske snage došle su do polovice sela Šeovica nakon čega je slijedio žestok protuudar pobunjenih Srba i JNA. Hrvatske snage bile su primorane povući se, a pokušaji vraćanja na izgubljenog područja dan kasnije završili su kobno.²⁵ Uzrok relativnog neuspjeha hrvatskih snaga u ovoj operaciji treba tražiti u lošoj koordinaciji među postrojbama, kao i činjenici da je JNA dovela snage jačine jednog bataljuna i jedne brigade kako bi ojačala bojišnicu na tom području.²⁶ Ova događanja označila su prestanak oslobađajućih akcija hrvatskih snaga na pakračkom području sve do Operacije Bljesak.

²² Mirko Lukaš: *Rane /iz/ devedesete*, Vlastita naklada, Virovitica, 2011., str. 114

²³ Ivan Rukljić i dr.: *104. brigada Hrvatske vojske*, Zapovjedništvo 104. „R“ brigade Hrvatske vojske, Varaždin, 1994., str. 40-43

²⁴ Natko Martinić Jerčić: „Operacija Papuk-91 (oslobađanje širega papučkog područja u jesen i zimu 1991./1992. godine)“, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, Vol. 8, Bjelovar, 2014., str. 57-62

²⁵ B. Križan, S. Benković: *Poginuli branitelji u Domovinskom ratu Pakrac-Lipik 1991.-1995.*, str. 47-51

²⁶ Davor Marijan: „Organizacija i djelovanje Jugoslavenske narodne armije i pobunjenih Srba u zapadnoj Slavoniji tijekom 1991.“, u: *Srpska pobuna u zapadnoj Slavoniji 1990. – 1995.: Nositelji, institucije, posljedice*, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Slavonski Brod-Zagreb, 2012., str. 110

3. SIGURNOSNA SITUACIJA NAKON SARAJEVSKOG PRIMIRJA

Početak 1992. godine označava prekid otvorenog rata i prelazak na razdoblje prividnog mira. U Sarajevu su predstavnici RH i JNA 02. siječnja 1992. godine potpisali sporazum o bezuvjetnom prekidu vatre, a idućeg dana trebale su prestati borbe.²⁷ Ubrzo nakon toga, 21. veljače 1992. godine, Rezolucijom Vijeća sigurnosti UN-a osnovane su Zaštitne snage UN-a u Hrvatskoj (*United Nations Protection Force – UNPROFOR*).²⁸ Ratom zahvaćeno područje u Hrvatskoj podijeljeno je na četiri zaštićene zone (*United Nations Protected Area – UNPA*), a to su sektori Istok, Zapad, Sjever i Jug.²⁹ Područje bivše općine Pakrac nalazilo se u sastavu Sektora Zapad, koji je bio najmanji površinom. U njegovom sastavu nalazila su se cjelokupna područja tadašnjih općina Grubišno Polje, Daruvar i Pakrac, te zapadni dijelovi općine Novska i istočni dijelovi općine Nova Gradiška. Posebnosti Sektora Zapad bile su višestruke. Prvo, Sektor Zapad bio je jedini sektor nad kojim pobunjeni Srbi nisu imali potpunu kontrolu. Naime, oni su držali samo 23.7% sektora, što je posljedica hrvatskih oslobađajućih akcija krajem 1991. godine. Također, kroz srpski dio Sektora prolazila je autocesta Zagreb-Beograd, kao i željeznička pruga, te jedini očuvani cestovni prijelaz preko Save prema BiH u Staroj Gradišci. Isto tako, ovo je jedini Sektor u kojem se linija razdvajanja nalazi unutar sektora, a Pakrac je jedino gradsko naselje u Hrvatskoj kroz koje je prolazila linija razdvajanja. Upravo te karakteristike čine Sektor Zapad posebnim, kao i sami život u bivšoj općini Pakrac.³⁰ Dolazak samih postrojbi UNPROFOR-a se otegnuo, što sarkastično komentira *Pakrački list* na naslovnoj stranici svog prvog broja u članku pod naslovom „UNPROFOR – vozi polako“.³¹ Dolazak svih UNPROFOR-ovih postrojbi trebao je završiti zaključno s 26. travnjem 1992, a to se dogodilo tek sredinom lipnja 1992. godine.³²

Međutim, razdoblje od Sarajevskog primirja do dolaska svih UNPROFOR-ovih postrojbi bio je izrazito nestabilan. U početku se primirje poštuje i polako se civili počinju vraćati u razrušeni grad i obavljaju se razmijene zarobljenika i poginulih. Međutim, od sredine veljače otvaranje vatre od strane pobunjenih Srba postaje sve češće. Preko noći puca se iz minobacača, a tijekom dana iz protuavionskih strojnica, snajpera i ostalog pješačkog naoružanja. Bilanca mjeseca ožujka je 19 ranjenih i 2 poginulih civila i vojnika te je zbog toga sredinom istog mjeseca zabranjen ulazak

²⁷ Davor Marijan: *Domovinski rat*, Despot Infitus d.o.o. i Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2016., str. 202

²⁸ *Kronologija rata: Hrvatska i Bosna i Hercegovina 1989.-1998.*, Hrvatski informativni centar, Zagreb, 1998., str. 140

²⁹ Ivica Miškulin: *Imas puska, imas pistol? – O mirovnim operacijama Ujedinjenih naroda u zapadnoj Slavoniji*, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, 2014., str. 17

³⁰ Isto, str. 60

³¹ *Pakrački list*, ponedjeljak, 18. svibnja 1992., br. 1, god. I, str. 1

³² I. Miškulin: *Imas puska, imas pistol? – O mirovnim operacijama Ujedinjenih naroda u zapadnoj Slavoniji*, str. 93

civila u grad. U travnju se taj ritam nastavlja te je zabilježeno 14 ranjenih i 4 poginule osobe. Ipak, krajem travnja dio postrojbi UNPROFOR-a pristize i situacija se počinje smirivati.³³ Posljednji veliki napad dogodio se 16. svibnja kada je ranjeno 5 pripadnika HV-a.³⁴

Ključan događaj za smirenje situacije na ovom području je provedba demilitarizacije ovog područja od strane UNPROFOR-a i prelazak na mirnodopsko funkcioniranje. To je predviđeno kroz pet etapa. Prvo je trebalo izvući artiljerijsko oruđe na udaljenost od 30 km od granice sektora, zatim je slijedila demobilizacija većine jedinica. U trećoj etapi predviđeno je izvlačenje protuzračnog i teškog naoružanja na udaljenost od 10 km od sektorskih granica, a zatim je predviđeno izvlačenje ostalih snaga na udaljenost od 5 km od granice sektora. U konačnici se u petoj fazi trebalo pristupiti razminiranju sektora. UNPROFOR je uspostavio svoje kontrolne punktove i nadgledao proces demilitarizacije.³⁵ I doista, na prvi pogled se čini kako su prve četiri etape obavljene brzo i efikasno, kao što sugerira *Pakrački list*. Oni navode kako je od utorka 07. srpnja 1992. područje općine Pakrac i cijele zapadne Slavonije demilitarizirana zona kada je demobiliziran pakrački 76. samostalni bataljun, a područje Pakraca napustile varaždinska 104. brigada i bjelovarski 55. samostalni bataljun HV-a. Područje pod srpskom vlašću napustila je JNA.³⁶ Međutim, JNA je u povlačenju ostavila velik broj oružja pobunjenim Srbima te su osnovane policijske jedinice koje su prvenstveno imale vojne zadaće, poput Posebne jedinice Milicije Okučani. Također, problem je bio u izvlačenju artiljerije 30 km od granice sektora. Naime, to je značilo da su pobunjeni Srbi artiljeriju trebali izvesti u BiH što je njima bilo neprihvatljivo zbog straha od napada hrvatske strane. Stoga se, nakon teških pregovora, odlučilo artiljeriju uskladištiti u Staroj Gradišci pod uvjetom da UNPROFOR ima pravo provjeravati poštivanje dogovora. Ni hrvatska strana nije u potpunosti poštivala demilitarizaciju. Iako su povukli brigade HV-a iz UNPA zone, osnovali su domobranske bojne u Grubišnom Polju, Daruvaru i Pakracu. Domobranske bojne će do kraja rata mijenjati svoje nazive i ustroj, ali su kroz cijelo vrijeme ostale polulegalne formacije koje su u suradnji s policijom čuvali liniju razgraničenja i oslobođena područja. Njih su najčešće činili demobilizirani pripadnici HV-a koji su u civilnoj odjeći čuvali oslobođena područja i stanovništvo na njima. Također, policija je povećala broj svojih pripadnika kako bi efektivnije mogla nadzirati područje.³⁷

³³ *Pakrački list*, utorak, 14. srpnja 1992., br. 3, god. I, str. 6-7

³⁴ *Pakrački list*, ponedjeljak, 18. svibnja 1992., br. 1, god. I, str. 2

³⁵ I. Miškulin: *Imas puska, imas pistol? – O mirovnim operacijama Ujedinjenih naroda u zapadnoj Slavoniji*, str. 167

³⁶ *Pakrački list*, utorak, 14. srpnja 1992., br. 3, god. I, str. 3

³⁷ I. Miškulin: *Imas puska, imas pistol? – O mirovnim operacijama Ujedinjenih naroda u zapadnoj Slavoniji*, str. 161-162

Iako se situacija uistinu smirila, čak je bila i bolja tijekom 1992. nego u proljetnim i ljetnim mjesecima 1991. godine, ipak je ona bila daleko od primjerene za normalno funkcioniranje života. Najveći problemi, očekivano su se događali na području linije razdvajanja, a to je na području Pakraca bilo stambeno naselje Jug, Ulica Kalvarija i Ulica Ivana Gundulića te cesta Pakrac-Požega koja se nastavlja na Ulicu Ivana Gundulića. Terorističko djelovanje pobunjenih Srba očitovalo se kroz nekoliko oblika tijekom 1992. godine. Jedan od oblika bilo je otvaranje vatre na vozila, najčešće na cesti Pakrac-Požega. Tijekom 1992. zabilježena su tri takva slučaja, među kojima je i otvaranje vatra na automobil ministra obnove i razvoja RH-a Slavka Degoricije u selu Branešci 07. srpnja 1992. godine.³⁸ U ovom napadu nije bilo stradalih za razliku od 10. listopada kada je u istom mjestu pucao na civilni automobil u kojemu je jedna osoba poginula, a troje teško ranjeno. Istoga dana otvorena je vatra na dvojicu pripadnika MUP-a koji nisu bili na dužnosti. Incident se dogodio u Ulici Ivana Gundulića prilikom čega je jedan teže, a drugi lakše ranjen.³⁹ Drugi oblik terorističkog djelovanja bile su otmice koje su bile moguće zbog sve većeg povratka civila na ovo područje, kao i zbog činjenice da je linija razdvajanja bila zapravo ničija zemlja u koju su često zalazili pripadnici pobunjeničke paravojske i civili. Od dolaska UNPROFOR-a na ovo područje do kraja 1992. godine oteto je 9 osoba u 4 navrata od čega je troje osoba zadržano na okupiranom teritoriju.^{40,41} Jedan pobunjenik je ubijen u srpnju 1992. od strane pripadnika MUP-a u pakračkom naselju Jug. Prema tvrdnjama pobunjene strane, trojica njihovih pripadnika krenula je pogledati svoje kuće prilikom čega su pripadnici MUP-a otvorili vatru. Činjenica da se to odvijalo u 22:30 u noći i da su pobunjenici bili naoružani ne govori toj tvrdnji u prilog.⁴² Tijekom kolovoza se počinje pojavljivati, a u rujnu 1992. i intenzivirati noćna pucnjava, a *Pakrački list* bilježi čak i pokušaj pješackog napada na postrojenja Drvne industrije Papuk, mada se vjerojatno radi o pokušaju pljačke ili podmetanja požara.⁴³ Veliki incident je zaprijetio i prilikom susreta civila na „rampi“ UNPROFOR-a na ulazu u pakračko naselje Gavrinica koje je bilo okupirano. Oko 400 civila je s okupiranog teritorija krenulo prema centru grada i pravoslavnoj crkvi, ali ih je ipak nakon 60-ak metara zaustavila pakračka policija, pripadnici UNCIVPOL-a i hrvatski civili.⁴⁴

Situacija se mijenja 1993. godine. 22. siječnja 1993. godine HV pokreće akciju *Gusar* na području zadarskog zaleđa koja je za cilj imala odbaciti pobunjene Srbe s šireg područja Maslenice.⁴⁵ To

³⁸ *Pakrački list*, utorak, 14. srpnja 1992., br. 3, god. I, str. 3

³⁹ *Pakrački list*, petak, 16. listopada 1992., br. 9, god. I, str. 3

⁴⁰ *Pakrački list*, subota, 29. kolovoza 1992., br. 6, god. I, str. 3

⁴¹ *Pakrački list*, četvrtak, 17. rujna 1992., br. 7, god. I, str. 3

⁴² *Pakrački list*, srijeda, 29. srpnja 1992., br. 4, god. I, str. 3

⁴³ *Pakrački list*, subota, 29. kolovoza 1992., br. 6, god. I, str. 3

⁴⁴ *Pakrački list*, četvrtak, 19. studenog 1992., br. 11, god. I, str. 3

⁴⁵ Davor Marijan: *Domovinski rat*, Despot Infinitus d.o.o. i Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2016., str. 261

je naravno dovelo do reakcije pobunjenih Srba i u ostalim Sektorima. Remobilizacija u Sektoru Zapad provedena je 01. veljače 1993. godine, ali za razliku od ostalih Sektora pobunjeni Srbi nisu uspjeli doći do uskladištenog artiljerijskog naoružanja, što se može pripisati dobrom poslu UNPROFOR-a.⁴⁶ Ipak već u lipnju pobunjeni Srbi na okupiranom području otvoreno hodaju s dugim naoružanjem.⁴⁷ Teroristički napadi nastavljaju se u istom obliku, uz već uobičajene noćne pucnjave najčešće se puca i otima civile, samo s obzirom na pogoršanu situaciju u puno većem obimu. Prvi teroristički napad dogodio se u blizini pakračke bolnice na Jugu kada su pobunjeni civili ubili dvojicu civila na traktoru. Napad je bio pomno osmišljen s obzirom da je traktor usporen dvama trokutima na cesti. Tragičnosti ovog događaja pridonosi i činjenica da je samo stotinjak metara dalje, u staroj zgradi bolnice, bila kontrolna točka UNPROFOR-a. Istoga dana, 18. veljače 1993. godine, potpisan je i Daruvarski sporazum koji je su potpisali određeni predstavnici pobunjenih Srba, hrvatske vlasti i UNPROFOR-a, a koji je trebao normalizirati situaciju na području zapadne Slavonije.⁴⁸ Oko tri tjedna kasnije, 25. srpnja u selu Gornji Grahovljani, sjeverno od ceste Pakrac-Požega (na oslobođenom teritoriju), pobunjeni Srbi otvorili su vatru na ophodnju MUP-a prilikom čega je ranjen jedan policajac.⁴⁹ To je bio samo uvod u još veće zločine. Najkrvaviji teroristički napad do tada dogodio 05. kolovoza 1993. godine u selu Donji Grahovljani, tri kilometra od linije razdvajanja na hrvatskoj strani sektora. Ubijena su 4 policajca, a isto toliko ranjeno. Oni su krenuli u izviđanje nakon dojave o pucnjavi i detonacijama na području spomenutog sela. Nakon napada teroristi su u dva pravca pobjegli na okupirani teritorij unatoč opsežnoj potrazi u kojoj je sudjelovalo desetak vozila, stotinjak vojnika i helikopter UNPROFOR-a.⁵⁰ Novi incident dogodio se nešto više od mjesec dana kasnije, 08. rujna 1993. godine. Prilikom obilježavanja pogibije dvadeset branitelja dvije godine ranije, smrtno je stradalo 3, a ranjeno je 11 osoba. Srpski su teroristi uspjeli postaviti minsko-eksplozivnu napravu koja je aktivirana prilikom polaganja vijenaca, iako je područje trebao osiguravati UNPROFOR.⁵¹ Na kobnoj cesti, u selu Španovica, ranjen je još jedan civil 04. studenog 1993.⁵² Tijekom 1993. godine bilo je još niz zabilježenih i nezabilježenih slučajeva otvaranja vatre na civile na cesti Pakrac-Požega u kojima nitko nije ozlijeđen. Otmice su bile česte i tijekom 1993. godine. Prvo su pobunjeni Srbi u veljači 1993. zarobili dvojicu hrvatskih civila koji su iz nepoznatog razloga prešli liniju razdvajanja na

⁴⁶ I. Miškulin: *Imas puska, imas pistol? – O mirovnim operacijama Ujedinjenih naroda u zapadnoj Slavoniji*, str. 183-185.

⁴⁷ I. Miškulin: *Imas puska, imas pistol? – O mirovnim operacijama Ujedinjenih naroda u zapadnoj Slavoniji*, str. 193

⁴⁸ *Pakrački list*, petak, 05. ožujka 1993., br. 17, god. II, str. 3

⁴⁹ *Pakrački list*, četvrtak, 27. svibnja 1993., br. 22, god. II, str. 3

⁵⁰ *Pakrački list*, ponedjeljak, 23. kolovoza 1993., br. 27, god. II, str. 8-9

⁵¹ *Pakrački list*, petak, 24. rujna 1993., br. 28, god. II, str. 8-9

⁵² *Pakrački list*, petak, 12. studenog 1993., br. 31, god. II, str. 3

Gavrinići.⁵³ U svibnju su u istome danu u različitim slučajevima oteta dvojica hrvatskih civila, koja su krenula posjetiti svoja imanja u sjevernim Pakračkim vinogradima koji su bili okupirani.⁵⁴ Jedan je ubijen i njegovo tijelo je vraćeno 12. srpnja,⁵⁵ a drugi je preživio torture i razmijenjen 17. studenog iste godine.⁵⁶ 11. lipnja u selu Kusionje otet je civil iz Požege koji se spasio bijegom kroz minsko polje,⁵⁷ dok je 23. kolovoza otet još jedan civil koji je radio na popravku ceste, ali je on razmijenjen također 17. studenog 1993.⁵⁸ U ovoj nemirnoj 1993. godini zabilježeni su i sve češći prelasci linije razdvajanja od strane pobunjenika. Prilikom toga pripadnici MUP-a uhitili su 10 pobunjenika,⁵⁹ a pobunjenici su pokušali i pješački napad na najjužniju zgradu na pakračkom naselju Jug.⁶⁰ Pobunjeni Srbi dvaput su minirali i željezničku prugu i jednom dalekovod u mjestu Brezine na zapadu općine, ali srećom, iako je tada prolazio vlak, nije bilo ozlijeđenih niti štete.^{61,62}

1994. godina bila je mirnija uz uobičajenu pucnjavu predvečer. Tome je pridonijelo i potpisivanje sporazuma o prekidu vatre 29. ožujka 1994. koji je nazvan Zagrebački sporazum,⁶³ međutim već u studenom pobunjeni Srbi zauzeli su položaje koje su napustili potpisivanjem sporazuma.⁶⁴ Pobunjeni Srbi nastavili su otvarati vatru na automobile na cesti Pakrac-Požega, ali 1994. godine bilo je „samo“ tri slučaja s posljedicama. Dana 09. kolovoza 1994. godine teroristički napad se dogodio u Gundulićevoj ulici u Pakracu. U očito isplaniranom napadu, jedan je pobunjenik zaustavio civilni automobil u kojem su se nalazila dvije osobe. Odmah im je to bilo sumnjivo jer je autostopist bio u dijelu ulice u kojem su uglavnom napuštene kuće. Krenuli su u bijeg, jedan automobil, drugi kanalom uz cestu. Lijevo od njih pobunjenici su otvorili vatru i onog u automobilu usmrtili, dok se drugi izvukao neozlijeđen.⁶⁵ 06. studenog 1994. pucano je na ophodnju MUP-a u selu Jakovci i pri tome je teško ranjen hrvatski policajac,⁶⁶ a u prosincu 1994. godine u Kusionjama je više terorista na automobil u kojemu je bio gluhonijemi par ispalio dva projektila iz ose i najmanje 160 metaka od kojih je 30 pogodilo automobil. Pri tome je muškarac teže, a njegova

⁵³ *Pakrački list*, utorak, 16. veljače 1993., br. 16, god. II, str. 3

⁵⁴ *Pakrački list*, petak, 07. svibnja 1993., br. 21, god. II, str. 3

⁵⁵ *Pakrački list*, petak, 16. srpnja 1993., br. 25, god. II, str. 3

⁵⁶ *Pakrački list*, petak, 03. prosinca 1993., br. 32, god. II, str. 3

⁵⁷ *Pakrački list*, petak, 25. lipnja 1993., br. 24, god. II, str. 3

⁵⁸ *Pakrački list*, petak, 03. prosinca 1993., br. 32, god. II, str. 3

⁵⁹ *Pakrački list*, četvrtak, 21. siječnja 1993., br. 14, god. II, str. 3; *Pakrački list*, petak, 25. lipnja 1993., br. 24, god. II, str. 3; *Pakrački list*, petak, 24. rujna 1993., br. 28, god. II, str. 8-9

⁶⁰ *Pakrački list*, četvrtak, 23. prosinca 1993., br. 33, god. II, str. 3

⁶¹ *Pakrački list*, petak, 24. rujna 1993., br. 28, god. II, str. 8-9

⁶² *Pakrački list*, petak, 29. listopada 1993., br. 30, god. II, str. 3

⁶³ I. Miškulin: *Imas puska, imas pistol? – O mirovnim operacijama Ujedinjenih naroda u zapadnoj Slavoniji*, str. 208

⁶⁴ Isto, str. 214

⁶⁵ *Pakrački list*, ponedjeljak, 05. rujna 1994., br. 45, god. III, str. 3

⁶⁶ *Pakrački list*, utorak, 08. studenog 1994., br. 49, god. III, str. 3

supruga lakše ranjena.⁶⁷ Od ostalih terorističkih aktivnosti zabilježen je i pokušaj pješačkog napada u ožujku na Vukovarsku ulicu, nedaleko bolnice, što je spriječeno djelovanjem UNPROFOR-a.⁶⁸ Jedan od načina podrivanja sigurnosnog stanja bili su i zahtjevi srpske strane za služenjem mise u pravoslavnoj crkvi koja se nalazila na hrvatskoj strani Sektora. Hrvatske vlasti svaki put su odbijale takve zahtjeve, a pobunjenici su prijetili nasilnim prelaskom kontrolne točke. Tako se 07. travnja 1994. godine skupilo više stotina građana s obje strane kontrolne točke na Gavrinici, međutim misa je služena na otvorenom tik uz rampu UNPROFOR-a na srpskoj strani sektora.⁶⁹

Nakon incidenata na autoputu u travnju 1995., GS HV-a donosi odluku o pokretanju VRA Bljesak, koja počinje 01. svibnja 1995. i kojom je trebao biti oslobođen cijeli prostor zapadne Slavonije. Na pakračkom području planirano je da na glavnom smjeru napada iz centra Pakraca prema Gavrinici i Japagi ide pakračka policija. Lijevi bok trebala je držati daruvarska 52. domobranska pukovnija, u čijem je sastavu bila i pakračka bojna – sljedbenica 76. samostalnog bataljuna, i to na cesti Pakrac-Požega i dalje smjerom Brusnik-Gornja Šumetlica. Desni bok, smjer Donji Čaglić-Bijela Stijena, držala je bjelovarska 105. brigada Hrvatske vojske.⁷⁰

Ipak, 01. svibnja u Pakracu nije bilo nekog velikog vojnog djelovanja s hrvatske strane. Jedino su jedinice koje su krenule s požeške ceste zauzele prva brda na Psunju. Zato su pobunjeni Srbi cijeli dan gađali grad artiljerijskom paljbom. Pripadnici HV-a i MUP-a nisu ostali dužni te su raketirali zapovjedne centre pobunjenika u dubini teritorija. Sljedeći dan, oko 14:00 sati saznaje se da su Okučani oslobođeni te se isto očekuje za Pakrac. Poslije toga stiže vijest da su oslobođena pobunjenička uporišta u Donjem Čagliću, Kovačevcu i Bjelanovcu u bivšoj pakračkoj općini i da je time oslobođena cesta Lipik-Okučani. Oko 19:00 sati na pregovorima je dogovoreno da se pobunjeni Srbi moraju predati u roku 24 sata. Sljedeći dan protekao je u uspostavljanju reda u oslobođenim mjestima, ali pobunjeni Srbi još se nisu predavali. Cijeloga dana 04. svibnja 1995. se i dalje iščekivala predaja, a onda oko 14:00 počinju detonacije i rafali, a hrvatski policajci kreću prema okupiranim dijelovima grada i općine, Vinogradima, Gavrinici, Japagi, Šeovici, Kraguju i drugima. Oko 16:00 transporter UN-a dovozi lisičinama vezane Stevana Harambašića, zapovjednika 51. brigade 18. korpusa SAO Zapadna Slavonija, i Veljka Džakulu, vođu srpske pobune u Pakracu i zapadnoj Slavoniji. Većih borbi nije bilo u okupiranim područjima, nego se većina pripadnika vojnih formacija presvukla u civilnu odjeću i predala. Iako je čišćenje Psunja

⁶⁷ *Pakrački list*, četvrtak, 22. prosinca 1994., br. 52, god. III, str. 3

⁶⁸ *Pakrački list*, petak, 11. ožujka 1994., br. 36, god. III, str. 3

⁶⁹ *Pakrački list*, petak, 15. travnja 1994., br. 39, god. III, str. 8

⁷⁰ N. Ivkanec: *Moja sjećanja*, str. 221.

od zaostalih terorističkih skupina potrajalo do 11. svibnja 1995., može se reći da je Domovinski rat u zapadnoj Slavoniji završio tamo gdje je i počeo u Hrvatskoj, u policijskoj postaji u Pakracu 04. svibnja 1995.⁷¹

Što se tiče ostalih oblika narušavanja sigurnosne situacije, to su najčešće bila miniranja i paljevine. Na području općina Pakrac, Daruvar i Grubišno polje zabilježeno je 109 miniranja i 88 paljevina stambenih objekata pretežito srpskog stanovništva. Ali ono prestaje do lipnja 1992. godine.⁷² Također, od sredine 1992. do ožujka 1995. zabilježeno je 637 prijava kršenja ljudskih prava na području te tri općine, ali nije bilo protjerivanja i ubojstava.⁷³ Iz tih podataka da se zaključiti kako su Hrvati maltretirali Srbe na oslobođenom području, međutim brojka od gotovo 5000 Srba koji su se vratili u hrvatski dio Sektora Zapad govori suprotno.⁷⁴ U Pakracu je vrebala velika opasnost od zaostalih minsko-eksplozivnih naprava. To su najviše osjetili pripadnici UNPROFOR-a koji su tijekom 1993. na pakračkom području imali 2 poginula i 5 ranjenih.⁷⁵ Tijekom razdoblja od 1992. do svibnja 1995. ranjeno je i četvero djece od zaostalih mina i rukovanja oružjem.⁷⁶ Također, u Pakracu su tijekom 1993. godine zabilježena i tri miniranja ugostiteljskih objekata u borbi za poslovni prostor i klijentelu, srećom svi bez posljedica.⁷⁷

⁷¹ *Pakrački list*, utorak, 16. svibnja 1995., br. 60, god. III., str. 5-9.

⁷² Isto, str. 236

⁷³ Isto, str. 239

⁷⁴ Isto, str. 336

⁷⁵ *Pakrački list*, četvrtak, 23. ožujka 1993., br. 33, god. II, str. 3; *Pakrački list*, petak, 07. svibnja 1993., br. 21, god. II, str. 3; *Pakrački list*, srijeda, 13. listopada 1993., br. 29, god. II, str. 3; *Pakrački list*, petak, 03. prosinca 1993., br. 32, god. II, str. 3

⁷⁶ *Pakrački list*, srijeda, 29. srpnja 1992., br. 4, god. I, str. 3; *Pakrački list*, utorak, 18. siječnja 1994., br. 34, god. III, str. 3

⁷⁷ *Pakrački list*, četvrtak, 08. travnja 1993., br. 19, god. II, str. 3; *Pakrački list*, četvrtak, 27. svibnja 1993., br. 22, god. II, str. 3

4. ODNOS S UNPROFOR-OM

U Sektoru Zapad nalazile su se četiri bojne UNPROFOR-a, iz Argentine, Jordana, Kanade i Nepala uz logističke jedinice i civilne poslove.⁷⁸ S obzirom da je Pakrac predstavljao zemljopisno središte Sektora Zapad, na području te bivše općine presijecale su se zone odgovornosti svih bojni. Na većini područja bivše općine Pakrac u početku su se nalazili pripadnici kanadske bojne UNPROFOR-a (KANBAT) te su držali kontrolne točke u samom gradu Pakracu.⁷⁹ Sjeverno od njih, na području Grubišnog Polja i Daruvara nalazila se argentinska bojna (ARGBAT) i ona mijenja Kanađane sredinom 1993. kada oni većim dijelom odlaze iz Sektora.⁸⁰ Jugozapadni dio sektora, kao i jugozapadni dio bivše općine Pakrac kontrolirala je jordanska bojna (JORBAT),⁸¹ dok je jugoistok Sektora i općine Pakrac kontrolirala nepalska bojna (NEPBAT).⁸² Dio vojne sastavnice mirovne misije UN-a bila je i skupina nenaoružanih promatrača (UNMO), koji su jedini imali ovlast djelovati izvan Sektora.⁸³ Također, mirovna misija imala je i policijsku sastavnicu, odnosno UNCIVPOL, čija je zadaća bila obavljanje temeljnog policijskog posla,⁸⁴ te niz civilnih sastavnica među koje možemo dodati i UNHCR koji je bio zadužen za humanitarni i socijalni rad.⁸⁵

Odnos sukobljenih strana varirao je prema različitim bojnama UNPROFOR-a. Kanađani su bili najomraženiji među Hrvatima, a posljedično omiljeni među Srbima. Priroda tog odnosa proizlazi iz kanadske perspektive na događanja u bivšoj Jugoslaviji, koja se u najblažu ruku može opisati kao ravnomjerna podjela krivnje. Među časničkim kadrom dominiralo je mišljenje kako je zapadna Slavonija zapravo srpsko područje i da se Srbi s pravom osjećaju ugroženima zbog događanja u Drugom svjetskom ratu. Negativnoj percepciji Kanađana s hrvatske strane pridonijela je i njihov osjećaj superiornosti prema drugima što im se često obijalo o glavu u smislu netrpeljivosti. Također, Kanađanima je imponirala srpska druželjubivost nauštrb hrvatskoj rezerviranosti. Ipak, treba reći kako su Kanađani bili najosposobljenija bojna u Sektoru Zapad. S druge strane Argentinci su bili omiljeni među Hrvatima, a omraženi među Srbima. Njihov pozitivan odnos prema Hrvatima uzrok ima u dugoj tradiciji isključivo hrvatske emigracije u Argentini, kao i izjednačavanje položaja Hrvatske u Domovinskom ratu i položaja Argentine u Falklandskom ratu,

⁷⁸ I. Miškulin: *Imas puska, imas pistol? – O mirovnim operacijama Ujedinjenih naroda u zapadnoj Slavoniji*, str. 94

⁷⁹ Isto, str. 99

⁸⁰ Isto, str. 102

⁸¹ Isto, str. 103

⁸² Isto, str. 105

⁸³ Isto, str. 111-112

⁸⁴ Isto, str. 114-115

⁸⁵ Istr, str. 125

kada su, kako se navodi, svi bili protiv njih. Također, važna društvena uloga katoličanstva nije bila naodmet. Argentinci su uz Kanađane bili najsposobnija bojna u zapadnoj Slavoniji. Jordancima je u početku također prijala srpska druželjubivost, ali intenziviranjem sukoba između Srba i Muslimana, njihova je simpatija kopnila. O Nepalcima nema nikakvih informacija kako su gledali na sukob u Hrvatskoj. Općenito, Jordanci i Nepalci bili su najlošija karika UNPROFOR-a u Sektoru Zapad. Nisu bili dovoljno obučeni i upućeni u specifičnost i kompliciranost situacije u Hrvatskoj te se njihovo djelovanje uglavnom svodilo na minimalno miješanje u svrhu očuvanja života vlastitih ljudi. Također, u njihovom dijelu Sektora, zabilježeni su najveći propusti u vidu trgovine i šverca.⁸⁶

Na hrvatskoj strani odnos prema UNPROFOR-u u početku je bio razočaravajući. Hrvati nisu shvaćali smisao kontroliranja područja pod hrvatskom vlašću. Na to ukazuje izvještaj u *Pakračkom listu* iz kolovoza 1992. godine kada su dvojica novinara izazvala pomutnju na kontrolnoj točki UNPROFOR-a zbog odbijanja legitimacije. U istom broju, izražava se nezadovoljstvo razmješanjem, zbog činjenica da su građani u dvije ulice koje se nalaze uz liniju razgraničenja ostali nezaštićeni.⁸⁷ Isto je ponovljeno 22. kolovoza na skupu građana na malonogometnom igralištu „Partizan“ na skupu građana.⁸⁸ Vrhunac napetih odnosa UNPROFOR-a i lokalnog stanovništva u Pakracu zbio se 20. rujna 1992. godine. Večer prije, 19. rujna, izbila je opća tučnjava u jednom od, u to vrijeme, rijetkih kafića u Pakracu između pripadnika KANBAT-a i mladića hrvatske nacionalnosti. Mada se taj sukob može pripisati konzumiranju prekomjerne količine alkohola, njezin nastavak je svakako ozbiljniji. Na kontrolnoj točki KANBAT-a u Poljani zaustavljen je zamjenik zapovjednika domobranske bojne Pakrac i izvučen iz auta. Pri tome je dobio nekoliko udaraca, ali se uspio othrvati i pobjeći. Pripadnici UNPROFORA uhvatili su ga u obližnjoj kući i počeli tući pri čemu su lakše oštetili navedeni objekt. Uskoro se počelo okupljati lokalno stanovništvo iz Poljane, Pakraca i Lipika, došla je policija iz Kutine i Lipika te vozilo Hitne pomoći. Uskoro se pojavljuje i šest transportera KANBAT-a koji se raspoređuju oko kuće uperivši oružje u dvjestotinjak nenaoružanih civila. Nakon četverosatnih pregovora između KANBAT-a, policije i predstavnika Mjesne zajednice (MZ) Poljana, situacija je riješena mirno. Kanadski zapovjednici su se kasnije ispričali i obećali da se tako nešto neće ponavljati. Ipak, već

⁸⁶ I. Miškulin: *Imas puska, imas pistol? – O mirovnim operacijama Ujedinjenih naroda u zapadnoj Slavoniji*, str. 132-137.

⁸⁷ *Pakrački list*, subota, 15. kolovoza 1992., br. 5, god. I, str. 5

⁸⁸ *Pakrački list*, subota, 29. kolovoza 1992., br. 6, god. I, str. 6-7

dan kasnije jedan građanin je pretučen u centru Pakraca, ispred Hotela Pakrac u kojem su bili smješteni pripadnici KANBAT-a.⁸⁹

Ako se događaji tijekom ljeta 1992. godine mogu opravdati jednostavnim navikavanjem na suživot i nova pravila, kroz naredno razdoblje iskristalizirat će se glavni čimbenici koji su uvjetovali neuspjeh UN-ove misije u zapadnoj Slavoniji. Prvi problem bila je UNPROFOR-ova nesvjesnost o kompleksnosti situacije u Hrvatskoj, koja je najčešće proizlazila iz crno-bijelog tumačenja situacije u Hrvatskoj. Primjer toga je događaj s početka studenog 1992. godine kada su predvodili grupu srpskih civila koja se kretala prema Pakracu.⁹⁰ Sličan incident dogodio se i 03. lipnja 1993. Ured za civilne poslove UNPROFOR-a hrvatskim je vlastima u Pakracu predao zahtjev da srpski princ Tomislav Karađorđević i episkop Slavonske eparhije sa sjedištem u Pakracu Lukijan posjete pravoslavnu crkvu u Pakracu, što su hrvatske vlasti odbile. Pravoslavna crkva se nalazila u hrvatskom dijelu Sektora pedesetak metara od rampe UNPROFOR-a koja je označavala liniju razdvajanja. Iako se sada taj zahtjev čini potpuno civiliziranim i razumljivim, u tom vremenu on je predstavljao veliku uvredu svima u Pakracu s obzirom da je episkop Lukijan bio jedan od istaknutih provoditelja velikosrpske propagande početkom rata.⁹¹ Također, treba uzeti u obzir da stanovništvo hrvatskog dijela Sektora još nema mogućnost prelaska rampe u suprotnom smjeru. Iako je situacija u nedjelju 06. lipnja, kada se posjet trebao dogoditi, bila izrazito napeta, ona je riješena ponovno mirno unatoč prijetnjama sa srpske strane i delegacija nije posjetila pravoslavnu crkvu.⁹² Šok među Hrvatima nastao je i nakon izjave generala Jeana Cota, glavnog zapovjednika UNPROFOR-a povodom tragičnog događaja u Kusonjama 08. rujna 1993. i uloge UNPROFOR-a u njemu. On je ustvrdio da je ta komemoracija privatna stvar i da ju UNPROFOR nije bio dužan osiguravati niti ju je osiguravao. To je izazvalo revolt zbog činjenice da su vojnici UNPROFOR-a nekoliko puta uhvaćeni kako prevoze srpske civile do svojih sela bez znanja MUP-a, kako donose obiteljske pakete pobunjenim Srbima i kako ih snabdijevaju deficitarnim proizvodima.⁹³

Nemogućnost UNPROFOR-a da osigura mir sve je više pojačavala antipatiju i razočaranje kod Hrvata. To se ogleda u kratkom osvrtu na prvu godinu UNPROFOR-a u Pakracu i Lipiku koji je objavljen u *Pakračkom listu*. Uistinu, UNPROFOR nije napravio ono što su Hrvati očekivali od

⁸⁹ *Pakrački list*, petak, 02. listopada 1992., br. 8, god. I, str. 9

⁹⁰ *Pakrački list*, četvrtak, 19. studenog 1992., br. 11, god. I, str. 3

⁹¹ Ivica Miškulin: „U službi boga rata: prilog poznavanju djelovanja episkopa slavonskog Lukijana i Srpske pravoslavne crkve u zapadnoj Slavoniji 1985.-1991.“, u: *Srpska pobuna u zapadnoj Slavoniji 1990. – 1995.: Nositelji, institucije, posljedice*, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Slavonski Brod-Zagreb, 2012., str. 69-95

⁹² *Pakrački list*, petak, 11. lipnja 1993., br. 23, god. II, str. 8-9

⁹³ *Pakrački list*, petak, 24. rujna 1993., br. 28, god. II, str. 8-9

njega: nije stao na hrvatske granice, nije stvorio sigurnosne uvjete za povratak prognanika te nije u potpunosti proveo demilitarizaciju s obzirom na sve veći broj terorističkih akcija.⁹⁴ Nezadovoljstvo njihovom neučinkovitošću nastavilo je rasti sa sve većim brojem stradalih Hrvata u terorističkim napadima tijekom 1993. godine. Jedini pokušaji normalizacije odnosa bio je susret civila na UNPROFOR-ovoj rampi započet 06. kolovoza 1992. godine⁹⁵ te pokušaj uspostave kontejner naselja na „ničijoj zemlji“ u Vukovarskoj ulici u Pakracu.⁹⁶ Međusobno negativno raspoloženje dovelo je do toga da UNPROFOR polako počinje gubiti kompas pa tako na kontrolnoj točki JORBATA-a u selu Jagma, na jugozapadnom dijelu bivše općine Pakrac, upozorava vozače da se ovuda ne voze automobilima bijele boje. Na pitanja novinara za objašnjenje takve odluke, jordanski zapovjednik odgovorio je vikom i prijetnjom uhićenjem. Ovakve odluke i njihova „obrazloženja“ dovele su građane do zaključka da je jedini razlog takve odluke kako teroristi ne bi zamijenili civilni bijeli automobil za automobil UNPROFOR-a.⁹⁷

Drugi problem za odnos Hrvata i UNPROFOR-a predstavljalo je konstantno kontroliranje i sprječavanje u radu hrvatske policije, koja je počela uzimati stvari u svoje ruke vidjevši da od UNPROFOR-a nema ništa. Nakon uhićenja zapovjednika čete „krajishkih specijalaca“ na pravoslavni Božić, 07. siječnja 1993. godine, u blizini MUP-ovog punkta u središtu Pakraca, transporteri UNPROFOR-a okružuju zgradu Policijske postaje, a pobunjeni Srbi traže oslobađanje zarobljenika ili će u protivnom to oni učiniti silom. Nastala je neugodna situacija, koju su pripadnici UNPROFOR-a željeli riješiti što prije pritiskom na hrvatsku stranu da se pusti zarobljenik.⁹⁸ Uzrok tome je stvarni pokušaj srpskih civila da dođu do PP Pakrac i oslobode zarobljenika prilikom čega je došlo do fizičkog sukoba s pripadnicima UNPROFOR-a pri čemu su dvojica zadobila tjelesne ozljede.⁹⁹ Situacija je riješena šest dana kasnije kada je zarobljenik zamijenjen za dvojicu ranjenih pripadnika HV-a iz Operativne zone Karlovac. Ista situacija dogodila se nekoliko dana kasnije, 16. siječnja kada su ponovno u sjeveroistočnom dijelu Pakraca uhićena dvojica naoružanih pobunjenih Srba. Opet su transporteri UN-a okružili PP Pakrac, međutim ovaj put je nad uhićenima provedena redovna kriminalistička obrada. Neugodna situacija u kojoj snage UNPROFOR-a s uperenim cijevima okružuju predstavnike legalne hrvatske vlasti plod je kontradiktornih pravila UNPA zona. Naime, prema Vanceovu planu, uhićene osobe u zoni

⁹⁴ *Pakrački list*, četvrtak, 21. siječnja 1993., br. 14, god. II, str. 8-9

⁹⁵ *Pakrački list*, subota, 15. kolovoza 1992., br. 5, god. I, str. 12

⁹⁶ *Pakrački list*, četvrtak, 24. prosinca 1992., br. 13, god. I, str. 7

⁹⁷ *Pakrački list*, petak, 25. lipnja 1993., br. 24, god. II, str. 3

⁹⁸ *Pakrački list*, četvrtak, 21. siječnja 1993., br. 14, god. II, str. 3

⁹⁹ *Republika Hrvatske i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (siječanj – lipanj 1993.)*, knjiga 8, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata i Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Baranje i Srijema, Zagreb – Slavonski Brod, 2010., str. 19

odgovornosti UNPROFOR-a nisu se smjeli izvoziti izvan zone pa samim time nije moguće nad njima izvršiti cjelovitu kriminalističku obradu, čime na neki način MUP gubi mogućnost čuvanja zakona. Međutim, dogovoreno je da će se ti propusti riješiti.¹⁰⁰

Još jedan oblik sukoba između MUP-a i UNPROFOR-a bili su pokušaji sprječavanja pripadnika MUP-a u kontroli i ophodnji. Takvi slučajevi zabilježeni su 04. ožujka 1993. godine na području Korita, Subocke i Livađana,¹⁰¹ 22. listopada iste godine ponovno u Subockoj.¹⁰² Pripadnici MUP-a na takve akcije uzvraćaju istom mjerom 25. srpnja 1993. godine. Tada zapadnu Slavoniju napušta među Hrvatima omražena kanadska bojna UNPROFOR-a i na samom odlasku događa se incident. Na kontrolnom punktu MUP-a u Poljani, na izlasku iz UNPA zone, desetak policajaca zaustavilo je cijelu kanadsku bojnu jer nisu imali dozvolu za izlazak iz UNPA zone. Došlo je do naguravanja pri čemu je oštećen jedan policijski automobil, ali Kanađani su pušteni tek sljedeći dan kada su donijeli valjanu dozvolu.¹⁰³

Ipak do najvećih napetosti dolazi u ljeto 1994. godine. Od 10. srpnja 1994. civili su u cijeloj Hrvatskoj, uključujući Pakrac i Lipik, prosvjedovali protiv neučinkovitosti UNPROFOR-a na način da su blokirali službene prijelaze između hrvatskog i srpskog dijela Sektora. U Pakracu su civili blokirali prijelaz na početku Gavrinice, a u Lipiku u Bukovčanskoj ulici. Prvi dan blokade dolazi do incidenta u Bukovčanskoj ulici. Dva sata nakon početka prosvjeda, dolazi zapovjednik JORBAT-a s tridesetak vojnika i naređuje civila da se razidu. Nakon što su oni to odbili, dolazi do naguravanja, koje je morala smirivati hrvatska policija. Dva dana kasnije, 12. srpnja, i s druge strane linije razdvajanja okupili su se civili pa je uslijedilo gađanje kamenjem između dvije skupine te je zbog toga morao reagirati UNCIVPOL.¹⁰⁴ Međutim, prema Miškulinu, prilikom prosvjeda civili su nakon naguravanja probili blokadu UNPROFOR-a te došli nekoliko stotina metara od srpskih položaja. UNPROFOR ih tada uspijeva zaustaviti i vratiti nazad, prilikom čega civili razmontiravaju prepreke koje je pred njih stavio UNPROFOR. Narednog dana zapaljane su i gume koje je UNPROFOR postavio kao blokadu.¹⁰⁵ Ovakav oblik prosvjeda uzrokovao je probleme UNPROFOR-u prilikom snabdijevanja svojih snaga koje su bile smještene u srpskom dijelu Sektora. Blokada je završila bezuspješno sredinom kolovoza.

¹⁰⁰ *Pakrački list*, četvrtak, 21. siječnja 1993., br. 14, god. II, str. 3.

¹⁰¹ *Pakrački list*, petak, 19. ožujka 1993., br. 18, god. II, str. 3

¹⁰² *Pakrački list*, petak, 29. listopada 1993., br. 30, god. II, str. 3

¹⁰³ *Pakrački list*, srijeda, 04. kolovoza 1993., br. 26, god. II, str. 3

¹⁰⁴ *Pakrački list*, utorak, 26. srpnja 1994., br. 44, god. III, str. 3

¹⁰⁵ I. Miškulin: *Imas puska, imas pistol? – O mirovnim operacijama Ujedinjenih naroda u zapadnoj Slavoniji*, str. 375-376

Međutim, to je bio tek uvod u ponovo intenziviranje napetosti između hrvatske strane i UNPROFOR-a u Bukovčanskoj ulici. Bukovčanska ulica (danas Ulica Marija Božića) pripada selu Donji Čaglić i odvojak je magistralne ceste između Lipika i Okučana koji vodi prema Šeovici i Gavrinici. Hrvatska je vojska u oslobađajućim akcijama krajem 1991. godine zauzela križanje Bukovčanske ulice i magistralne ceste te se ondje zaustavila, dok su se tadašnja JNA i pobunjeni Srbi povukli i utvrdili oko 1500 metara južnije u smjeru Okučana te oko 1000 metara istočnije u Bukovčanskoj ulici u smjeru Gavrinice. Time je nastalo područje „ničije zemlje“ koja će biti predmet spora do Bljeska. Naime, iako se spor čini banalan, ovo nadzor nad križanjem bio je važan i jednima i drugima. Hrvatima je omogućavao prelazak rijeke Pakre, koja se nalazi 600 metara sjevernije i koja predstavlja prirodnu prepreku pred Lipikom, dok je Srbima to bio jedini asfaltirani put između Gavrinice i Okučana. UNPROFOR prilikom svog smještanja, u srpnju 1992. svoju kontrolnu točku postavlja južnije, praktički ispred srpskih položaja. Nešto sjevernije od njih svoju kontrolnu točku na „ničijoj zemlji“ postavlja i hrvatska policija. I to je funkcioniralo do siječnja 1993. godine kada KANBAT svoju kontrolnu točku, zbog strateških razloga, premješta praktički na ulaz u Lipik, pri čemu ostavlja jednu kontrolnu točku na polovici te „ničije zemlje“. Međutim, prilikom povlačenja prisiljavaju hrvatsku policiju da pomakne u svoju kontrolnu točku na ulaz u Lipik, čime oni gube kontrolu nad križanjem Bukovčanske ulice i magistralne ceste.¹⁰⁶ To je omogućilo ponovno upadanje terorističkih grupica u to područje i tako onemogućilo nastavak obnove kuća Hrvatima s tog područja. Kada je spomenuti prosvjed prognanika završio, oni su mjesto prosvjeda prepustili hrvatskoj policiji koja je uspostavila kontrolni punkt točno na križanju Bukovčanske ulice i magistralne ceste za Okučane i tako ponovno stavila pod kontrolu sporno križanje. Ovaj problem je zapravo jedini slučaj na ovom prostoru da je UNPROFOR pokušao nesporazume riješiti silom. Tako je 29. rujna 1994. godine skupina vojnika iz JORBAT-a blokirala hrvatsku kontrolnu točke kod križanja Bukovčanske ulice i magistralne ceste ogradivši ju žicom i protutenkovskim zaprekama, ali je to interventna skupina iz Pakraca uklonila.¹⁰⁷ Dva dana kasnije, 01. listopada, tridesetak Jordanaca ponovno blokiraju kontrolnu točku hrvatske policije koji pregovorima pokušavaju dogovoriti deblokadu, međutim neuspješno. Uskoro se počinju okupljati civili, njih sedamdesetak, te pomoću traktora oni ruše prepreke UNPROFOR-a.¹⁰⁸ Tijekom tog kaosa i Srbi su nakratko zapucali s obližnjih položaja, ali prošlo je bez žrtava. Najveće napetosti izbile se 03. listopada kada dolazi skupina vojnika iz ARGBAT-a i pokušava silom blokirati

¹⁰⁶ I. Miškulin: *Imas puska, imas pistol? – O mirovnim operacijama Ujedinjenih naroda u zapadnoj Slavoniji*, str. 370-373

¹⁰⁷ Isto, str. 374-377

¹⁰⁸ *Pakrački list*, petak, 07. listopada 1994., br. 47, god. III, str. 3

kontrolnu točku policije. Civili ovaj put dolaze s traktorima natovarenim drvima i kanisterima goriva uz prijetnje da će zapaliti transporter UNPROFOR-a. U cijelom tom metežu, dva pripadnika UNPROFOR-a su ranjena i to je bio znak da se povuku.¹⁰⁹ Spor je konačno riješen 28. listopada kada su, jedna pored druge, otvorene kontrolne točke UNPROFOR-a i hrvatske policije desetak metara od križanja Bukovčanske ulice i magistralne ceste prema Okučanima čime je hrvatska policija povratila kontrolu nad tim područjem.¹¹⁰

Situacija se nakon toga počine smirivati i većih problema između UNPROFOR-a i hrvatskih snaga nema. UNPROFOR se, nakon što je postalo jasno da im Vlada neće produžiti mandat, počinje pripremati za što brže izvlačenje iz zapadne Slavonije ukoliko dođe do novog otvorenog sukoba.¹¹¹ Tijekom samog trajanja operacije Bljesak, nije bilo sukoba između hrvatskih snaga i UNPROFOR-a (od proljeća 1995. *United Nations Confidence Restoration Operation in Croatia* – UNCRO) te se djelovanje međunarodnih snaga može ocijeniti pozitivnim u smislu mirne predaje pobunjenih Srba na području Pakraca. Nakon Bljeska, rad međunarodnih snaga sveden je na kontrolu rada hrvatske policije u smislu poštivanja ljudskih prava, kroz zajedničke patrole¹¹², što je već 06. svibnja, kao primarnu zadaću UNCRO-a odredila hrvatska vlast.¹¹³ Svi pripadnici vojno-promatračke sastavnice mirovne misije napustile su područje zapadne Slavonije, samim time i Pakraca i Lipika, najkasnije početkom prosinca 1995. godine.¹¹⁴

¹⁰⁹ I. Miškulin: *Imas puska, imas pistol?* – *O mirovnim operacijama Ujedinjenih naroda u zapadnoj Slavoniji*, str. 377-378

¹¹⁰ *Pakrački list*, 8. studenog 1994., br. 49, god. III, str. 3

¹¹¹ *Pakrački list*, petak, 17. veljače 1995., br. 55, god. IV., str. 3

¹¹² *Pakrački list*, petak, 14. srpnja 1995., br. 64, god. IV, str. 3

¹¹³ I. Miškulin: *Imas pusku, imas pistol?* – *O mirovnim operacijama Ujedinjenih naroda u zapadnoj Slavoniji*, str. 451

¹¹⁴ Isto, str. 453

5. OBNOVA

Iako su se prvi stanovnici počeli nakratko vraćati već potpisivanjem Sarajevskog primirja, pravi povratak civila očekivao se od trenutka kada UNPROFOR preuzme kontrolu na ovom području. Do tada povratak je bio moguć samo u zapadne dijelove tadašnje pakračke općine koji su bili relativno pošteđeni ratnog razaranja.¹¹⁵ Dolaskom UNPROFOR-a počinje se vraćati i civilno stanovništvo, ali i predstavnici vlasti koji se u Pakrac vraćaju 24. lipnja 1992. godine.¹¹⁶ Civilnom stanovništvu trebalo je osigurati barem osnovne životne uvjete, što u Pakracu i Lipiku nije bilo baš jednostavno. Prvi, a svakako i najveći problem bila je pitka voda. Novoizgrađeni vodozahvat u selu Šumetlica na Psunju bio je pod kontrolom pobunjenika i oni su dotok vode u Pakrac zatvorili već na početku ratnog sukoba. U početku stanovnici se snabdijevaju vodom iz pet bunara kojima su se služili prije izgradnje vodovoda u Šumetlici.¹¹⁷ S obzirom da ti bunari nisu bili dovoljni počinje se s kopanjem bunara u selu Kukunjevac i na Jugu te 07. prosinca 1992. Lipik dobiva vodu iz Kukunjevca,¹¹⁸ a Pakrac 30. siječnja 1993. s Juga.¹¹⁹ Vodovodna mreža općenito je bila zastarjela, a sami bunari nisu bili dovoljno snažni da opskrbljuju sva kućanstva pa je često dolazilo da pucanja cijevi i redukcija vode.¹²⁰ Nastavilo se s kopanjem novih bunara pa je tijekom 1993. uglavnom cijeli Pakrac bio opskrbljen vodovodnom vodom, osim povišenih ulica na sjeveru. Međutim, oni do kojih nije došao vodovod snabdijevali su se vodom iz bunara, kojih je na tom području mnoštvo. Ipak, analizom vode u listopadu 1994. godine utvrđeno je da voda u 75% bunara nije ispravna za piće, što je riješeno akcijom pročišćavanja bunarske vode.¹²¹ Električna energija najbrže je uvedena, već 04. studenog 1992. sva kućanstva na slobodnom teritoriju imala su električnu energiju.¹²² Javna rasvjeta počela se obnavljati tijekom srpnja 1993. godine i to prvenstveno u ulicama uz liniju razdvajanja,¹²³ dok je u cijeloj općini zbog nedostatka sredstava ona završena tek tijekom 1994. godine.¹²⁴ Ponovna plinifikacija grada počela je 09. studenog 1992. godine,¹²⁵ a do kraja godine uveden je u sve ulice na lijevoj obali Pakre koje nisu bile okupirane.¹²⁶ Iako je obnova plinske mreže krenula ubrzanim tempom, zbog nedostatka financijskih sredstava

¹¹⁵ *Pakrački list*, ponedjeljak, 18. svibnja 1992., br. 1, god. I, str. 3

¹¹⁶ *Pakrački list*, četvrtak, 11. lipnja 1993., br. 23, god. II, str. 3

¹¹⁷ *Pakrački list*, subota, 29. kolovoza 1992., br. 6, god. I, str. 4

¹¹⁸ *Pakrački list*, petak, 04. prosinca 1992., br. 12, god. I, str. 5

¹¹⁹ *Pakrački list*, četvrtak, 04. veljače 1993., br. 15, god. II, str. 2

¹²⁰ *Pakrački list*, četvrtak, 21. siječnja 1993., br. 14, god. II, str. 7

¹²¹ *Pakrački list*, subota, 22. listopada 1994., br. 48, god. III, str. 3

¹²² *Pakrački list*, srijeda, 04. studenoga 1992., br. 10, god. I, str. 7

¹²³ *Pakrački list*, srijeda, 04. kolovoza 1993., br. 26, god. II, str. 7

¹²⁴ *Pakrački list*, četvrtak, 22. prosinca 1994., br. 52, god. III, str. 13

¹²⁵ *Pakrački list*, četvrtak, 19. studenog 1992., br. 11, god. I, str. 7

¹²⁶ *Pakrački list*, petak, 04. prosinca 1992., br. 12, god. I, str. 5

ona je usporila pa je plin svim prijeratnim korisnicima uveden tek u ožujku 1995. godine.¹²⁷ Dio telefonskih linija vraćen je korisnicima već 1992. godine, dok su svim prijeratnim korisnicima na slobodnom teritoriju linije vraćene u rujnu 1994. godine.¹²⁸

Na području cjelokupne bivše općine Pakrac tijekom rata stradalo je 76% stambenog fonda što znači da se povratnici nisu imali adekvatna mjesta za stanovanje.¹²⁹ Obnova razrušenih objekata uglavnom je financirana na dva načina, kroz strane donacije i kroz kredite. Krediti su uglavnom sporo dospijevali pa je najveći dio obnove išao samostalnim radovima i donacijama.¹³⁰ Najveće donacije za obnovu stambenog prostora došao je kroz talijansku organizaciju ISCOS i austrijsku organizaciju CARE. Novoosnovana općina Lipik 10. rujna 1993. potpisala je ugovor s ISCOS-om za pomoć obnovi 267 obiteljskih kuća na području Lipika i Filipovca i ta akcija dodjeljivanja pomoći završila je u srpnju 1994. godine.¹³¹ ISCOS je pomogao i obnovu 85 kuća u Dobrovcu i Klisi, također u lipičkoj općini. Taj ugovor sklopljen je u listopadu 1994. godine, a dodjela sredstava završena je tek poslije operacije Bljesak.¹³² U istom mjesecu sklopljen je ugovor i s CARE-om koji je trebao financirati obnovu 120 kuća u Pakracu i Prekopakri, ali i ta sredstva su u potpunosti isplaćena tek poslije Bljeska.¹³³ Najveći problem bila je obnova stambenih zgrada zbog neriješenih imovinsko-pravnih odnosa. Prvo se pristupilo obnovi krovišta u studenom 1992. godine kako te zgrade ne bi dalje propadale, ali to je teklo dosta sporo pa je i zaustavljeno već nakon dva mjeseca. Tako je od 726 stanova u stambenim zgradama u Pakracu njih 399 bilo u funkciji početkom 1993. (55%), a u Lipiku 263 od 330 (80%).¹³⁴ Takva situacija ostala je do studenog 1994. godine kada je krenula obnova stanova na pakračkom naselju Jug, gdje se nalazila većina neobnovljenih stambenih zgrada. Obnovom je predviđeno saniranje krovišta, postavljanje prozora i vrata te obnova instalacija. Financirana je iz više izvora, iz Hrvatske kreditne banke za obnovu, francuskog Caritasa, Humanitarne sekcije talijanskog veleposlanstva u Zagrebu i Svjetskog luteranskog saveza.¹³⁵ Ali niti ona nije završena prije operacije Bljesak. Potrebno je bilo i čišćenje grada od ratnih stradanja, a tu je veliku ulogu odigrala Radna grupa za obnovu Pakraca i Lipika koja je osnovana na inicijativu Ministarstva obnove, a financirana od Ministarstva obrane. Iako su se sretali s neprilikama u vidu nedostatka alata i materijala puno su napravili za čišćenje

¹²⁷ *Pakrački list*, ponedjeljak, 27. ožujka 1995., br. 57, god. IV, str. 4

¹²⁸ *Pakrački list*, ponedjeljak, 05. rujna 1994., br. 45, god. III, str. 8-9

¹²⁹ Ante Nazor: *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2011., str. 346.

¹³⁰ *Pakrački list*, četvrtak, 24. prosinca 1992., br. 13, god. I, str. 14

¹³¹ *Pakrački list*, četvrtak, 07. srpnja 1994., br. 43, god. III, str. 7

¹³² *Pakrački list*, petak, 07. listopada 1994., br. 47, god. III, str. 12

¹³³ *Pakrački list*, srijeda, 21. rujna 1994., br. 46, god. III, str. 17

¹³⁴ *Pakrački list*, utorak, 16. veljače 1993., br. 16, god. II, str. 11

¹³⁵ *Pakrački list*, utorak, 08. studenoga 1994., br. 49, god. III, str. 8-9

gradskih ulica i njihove okoline.¹³⁶ Ovakav spor tempo obnove zapravo i ne začuđuje. Kada bi novac zaista i stigao u Pakrac, opet bi sve usporilo u izvedbi. Naime, zbog nepovoljne sigurnosne situacije, velike građevinske tvrtke nisu željele riskirati dolaskom u obnovu pa su poslove najčešće preuzimale manje tvrtke iz okolice koje radnom snagom, stručnim kadrom i tehnologijom nisu mogle odgovoriti velikim zahtjevima za što bržom obnovom.

U Pakracu počinju funkcionirati i ostali sadržaji koje možemo protumačiti kao bitne za normalan život. Prva trgovina otvorena je već 06. veljače 1992. godine,¹³⁷ tržnica je proradila 27. kolovoza iste godine,¹³⁸ benzinska crpka u Lipiku i banka u Pakracu otvorene su lipnju 1992. godine,¹³⁹ sud je proradio 26. svibnja 1993.,¹⁴⁰ a pošta tek 01. listopada 1994. godine.¹⁴¹ Također, u Lipiku je 29. travnja 1994. godine obnovljen i prvi turistički objekt, Hotel Lipa s 50 ležajeva.¹⁴² Prometna povezanost Pakrac i Lipika s ostatkom hrvatske bila je oskudna. Iako je već 01. listopada 1992. u potpunosti otvorena željeznička linija između Banove Jaruge i Virovitice, na kojoj se nalazi Pakrac, daljnje prometno povezivanje išlo je jako sporo.¹⁴³ Zloglasna cesta Pakrac-Požega obnovljena je tijekom ljeta 1993. godine, a svečano otvorena 11. rujna.¹⁴⁴ Tek 06. srpnja 1994. krenula je autobusna linija između Lipika i Požege. Išla je jednom tjedno i to je bio jedini oblik javnog prijevoza kojim se moglo stići do središta županije, kojoj su Pakrac i Lipik novom upravnom podjelom pripali. Od Lipika do sela Kamenska autobus su zbog sigurnosnih prilika pratila vozila UNPROFOR-a i MUP-a.¹⁴⁵ Međutim, već u listopadu ta je linija ukinuta zbog nerentabilnosti.¹⁴⁶ Tek u prosincu 1994. uvedena je autobusna linija iz Pakraca za Zagreb. Prometovala je dva puta dnevno, a jedna je bila izravna, dok je druga bila s presjedanjem u Kutini. Ovakvo kašnjenje s uvođenjem linija razlog ima u financijskim problemima Croatiatransa koji je bio vlasnik autobusnog kolodvora u Pakracu.¹⁴⁷

¹³⁶ *Pakrački list*, utorak, 14. srpnja 1992., br. 3, god. I, str. 6

¹³⁷ *Pakrački list*, utorak, 16. veljače 1993., br. 16, god. II, str. 6

¹³⁸ *Pakrački list*, subota, 29. kolovoza 1992., br. 6, god. I, str. 3

¹³⁹ *Pakrački list*, srijeda, 29. srpnja 1992., br. 4, god. I, str. 3-4

¹⁴⁰ *Pakrački list*, četvrtak, 27. svibnja 1993., br. 22, god. II, str. 3

¹⁴¹ *Pakrački list*, ponedjeljak, 05. rujna 1994., br. 45, god. III, str. 8-9

¹⁴² *Pakrački list*, petak, 29. travnja 1994., br. 40, god. III, str. 6-7

¹⁴³ *Pakrački list*, petak, 02. listopada 1992., br. 8, god. I, str. 10

¹⁴⁴ *Pakrački list*, petak, 24. rujna 1993., br. 28, god. II, str. 3

¹⁴⁵ *Pakrački list*, četvrtak, 07. srpnja 1994., br. 43, god. III, str. 2

¹⁴⁶ *Pakrački list*, subota, 22. listopada 1994., br. 48, god. III, str. 3

¹⁴⁷ *Pakrački list*, četvrtak, 22. prosinca 1994., br. 52, god. III, str. 7

6. STANOVNIŠTVO

Najveći val povratka stanovništva bio je tijekom 1992. godine, a s godinama je on usporavao. Prema podacima Ureda za odnose s UNPROFOR-om do 27. studenog 1992. godine u pakračku općinu vratilo se 1121 obitelj s 2515 članova, od čega 1936 (871 obitelj) u sam grad Pakrac, pri čemu u gradu tada živi oko 3500 ljudi,¹⁴⁸ dok je u siječnju 1993. izvan područja općine Pakrac živjelo oko 5000 prognanika.¹⁴⁹ Financijska situacija bila je također loša. Na području općine Pakrac u ožujku 1993. nalazilo se 307 obitelji koje se vode kao socijalno ugrožene, od toga čak 76% njih bili su radnici „na čekanju“, odnosno oni radnici čije tvrtke nisu obnovile rad ili su ga obnovile sa smanjenim kapacitetom.¹⁵⁰ Također, nova pojava na ovom području su bile izbjeglice iz drugih krajeva koje su najčešće dolazile kod rodbine i prijatelja ovdje. Tako se u ožujku 1993. godine na području bivše pakračke općine nalazi 229 izbjeglica (226 iz BiH i 3 iz Vojvodine).¹⁵¹ Što se tiče smještaja osoba čije su kuće i stanovi uništeni najviše je napravio Lipik. Dio takvih osoba smjestili su u novoizgrađeno naselje Topolik. Ono je otvoreno 13. svibnja 1993. godine, a njegova izgradnja financirana je iz Njemačke. To je bilo montažno naselje s 44 stana koje je predviđeno kao privremeni smještaj.¹⁵² Dio takvih osoba bio je smješten i u obnovljenom dijelu lipičke bolnice, odnosno njih 73.¹⁵³ U lipičkoj bolnici nisu iskorištena sva mjesta, a razlog je sporost regionalnih centara koji su dostavljali podatke o onima koji bi mogli konkurirati za mjesto u Lipiku, kao i činjenica da mnogi prognanici uživaju u luksuznim hotelima i turističkim naseljima na moru gdje se prvobitno smješteni. U Pakracu su takvim osobama najčešće dodjeljivani na privremeno korištenje stanovi koji su bili u osposobljeni za življenje.

Normalizaciju života poticao je i UNPROFOR-a kroz organizaciju susreta civila na liniji razdvajanja. Prvi takav susret dogodio se 06. kolovoza 1992,¹⁵⁴ a od 27. kolovoza 1992. susreti su bili ograničeni na 50 osoba sa svake strane kako ne bi došlo do incidenata.¹⁵⁵ Takvi susreti potrajali su do 28. siječnja 1993. godine kada su ih ukinuli pobunjeni Srbi zbog, kako su tvrdili, prosvjeda protiv akcija hrvatskih vlasti u sjevernoj Dalmaciji.¹⁵⁶ Još jedan pokušaj UNPROFOR-a bio je obilazak ognjišta s druge strane linije razgraničenja. Tako su Srbi (u dobi do 15 i iznad 55 godina i žene) 25. listopada 1992. u dva navrata posjetili sela sjeverno od ceste Pakrac-Požega, a

¹⁴⁸ *Pakrački list*, petak, 04. prosinca 1992., br. 12, god. I, str. 3

¹⁴⁹ *Pakrački list*, četvrtak, 21. siječnja 1993., br. 14, god. II, str. 4

¹⁵⁰ *Pakrački list*, petak, 19. ožujka 1993., br. 18, god. II, str. 8

¹⁵¹ *Pakrački list*, četvrtak, 08. travnja 1993., br. 19, god. II, str. 2

¹⁵² *Pakrački list*, četvrtak, 27. svibnja 1993., br. 22, god. II, str. 2

¹⁵³ *Pakrački list*, srijeda, 04. kolovoza 1993., br. 26, god. II, str. 4

¹⁵⁴ *Pakrački list*, subota, 15. kolovoza 1992., br. 5, god. I, str. 12

¹⁵⁵ *Pakrački list*, subota, 29. kolovoza 1992., br. 6, god. I, str. 3

¹⁵⁶ *Pakrački list*, četvrtak, 04. veljače 1993., br. 15, god. II, str. 3

osamdesetak Hrvata je 29. listopada posjetilo svoja ognjišta u Donjem Čagliću, Bukovčanima, Gavrincima i Pakračkim vinogradima.¹⁵⁷ Susreti su ponovljeni još jednom i to krajem studenog kada su Srbi posjetili sela Jagmu, Bujavicu, Kukunjevac i Gornju Obrijež, a Hrvati Pakračke vinograde i Gavrincima.¹⁵⁸ Iako su ovakvi posjeti primarno trebali služiti u humanitarne svrhe, često su korišteni i u obavještajne. Tako jedna starija gospođa iz sela Sređani pobunjenim Srbima daje informacije o kretanjima HV-a i MUP-a u navedenom selu.¹⁵⁹ Također, delegacija bečkog ureda UN-a s objema stranama dogovorila je kontejner program u kojem bi donirali 200 kontejnera u kojem bi izbjeglice na svojim ognjištima živjeli dok obnavljaju svoje kuće.¹⁶⁰ UN je predložio postavljanje kontejnera u po pet ulica u Pakracu sa svake linije razgraničenja. Sudjelovalo bi 118 Srba i 83 Hrvata, a boravak bi u njima bio od 8 do 16 sati zimi, odnosno do 17 sati ljeti.¹⁶¹ Kontejner program na koncu je sužen samo na Vukovarsku ulicu u Pakracu gdje bi četiri hrvatske i četiri srpske obitelji trebale dobiti kontejnere u svome dvorištu u kojima bi mogli boraviti i obnavljati svoje kuće.¹⁶² Na kraju, ta inicijativa nije zaživjela zbog pogoršane sigurnosne situacije.

¹⁵⁷ *Pakrački list*, srijeda, 04. studenoga 1992., br. 10, god. I, str. 16

¹⁵⁸ *Pakrački list*, petak, 04. prosinca 1992., br. 12, god. I, str. 2

¹⁵⁹ *Republika Hrvatske i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (siječanj – lipanj 1993.)*, knjiga 8, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata i Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Baranje i Srijema, Zagreb – Slavonski Brod, 2010., str. 309

¹⁶⁰ *Pakrački list*, petak, 04. prosinca 1992., br. 12, god. I, str. 2

¹⁶¹ *Pakrački list*, četvrtak, 24. prosinca 1992., br. 13, god. I, str. 7

¹⁶² *Pakrački list*, četvrtak, 04. veljače 1993., br. 15, god. II, str. 3

7. PROSVJETA

Školska godine 1991/1992. bila je izvedena u skladu s mogućnostima i situacijom. Dio djece godinu je završio u školama u progonstvu, dio ih je završio ubrzano tijekom prvog dijela 1992. godine na području Pakrac i Lipika, dok ih je najmanji dio jednostavno pauzirao. Osnovna škola u Badljevini proradila je već 27. siječnja 1992. godine, a 18. ožujka isto je napravila i ona u Poljani.¹⁶³ Školsku godinu u te dvije škole završilo je 369 djece.¹⁶⁴ Vrtić je iz Pakraca premješten u Badljevinu i proradio je u proljeće 1992., a Srednja škola Pakrac je u isto vrijeme organizirala konzultativnu nastavu za svoju učenike u Poljani.¹⁶⁵

Prosvjetne ustanove kasnije su obnavljane uz pomoć donatora i uz volju i želju njihovih radnika. Tako od školske godine 1992/1993. na području bivše pakračke općine funkcioniraju tri osnovne škole: u Pakracu (s područnim školama u Prekopakri, Donjoj Obriježi, Ploštinama i Badljevini), u Poljani (s područnom školom u Antunovcu) i od 28. rujna u Lipiku (s područnom školom u Dobrovcu). U isto vrijeme s radom je počela i Srednja škola Pakrac.¹⁶⁶ Vrtići su se postepeno osposobljavali za rad. Od rujna 1992. godine radili su vrtići u Pakracu, Badljevini, Prekopakri i Poljani.¹⁶⁷ Od 01. siječnja 1993. proradio je i vrtić u Lipiku,¹⁶⁸ a 18. svibnja 1994. i dječji vrtić u Prekopakri.¹⁶⁹ Nova zgrada vrtića u Pakracu obnovljena je u prosincu 1994. godine, ali do operacije Bljesak još nije proradila.¹⁷⁰

Prosvjetne ustanove u Pakracu i Lipiku uglavnom su radile u lošim uvjetima, a najbolje su opremljene bile one ustanove koje su obnovljene donacijama. Primjer toga je i Dom za nezbrinutu djecu u Lipiku, koji je otvoren 10. prosinca 1993. Praktički cijelu obnovu preko donatora pokrenuo je pripadnik UNPROFOR-a Britanac Mark Cook. Već od tog datuma u obnovljenom domu živi skoro tridesetak djece.¹⁷¹ Zanimljiv je bio i slučaj nove zgrade osnovne škole u Pakracu koja je izgrađena '80-ih godina i potpuno devastirana u ratu. Za njezinu obnovu zaslužan je britanski BBC. Naime, u to vrijeme na BBC-ju je emitirana emisija „Challenge Aneeka“, odnosno „Aneekin izazov“, u kojoj je glavna protagonistica emisije u kratkom vremenu trebala obaviti određeni zadatak. Britanski Crveni križ pred nju je postavio zadatak obnove nove osnovne škole u Pakracu u roku od šest dana. BBC je odlučio sudjelovati s 80% posto sredstava dok je ostatak trebalo pokriti

¹⁶³ *Pakrački list*, utorak, 14. srpnja 1992., br. 3, god. I, str. 6-7

¹⁶⁴ *Pakrački list*, utorak, 14. srpnja 1992., br. 3, god. I, str. 11

¹⁶⁵ *Pakrački list*, ponedjeljak, 18. svibnja 1992., br. 1, god. I, str. 6-7

¹⁶⁶ *Pakrački list*, subota, 29. kolovoza 1992., br. 6, god. I, str. 10

¹⁶⁷ *Pakrački list*, subota, 29. kolovoza 1992., br. 6, god. I, str. 10

¹⁶⁸ *Pakrački list*, četvrtak, 24. prosinca 1992., br. 13, god. I, str. 4

¹⁶⁹ *Pakrački list*, petak, 15. travnja 1994., br. 39, god. III, str. 13

¹⁷⁰ *Pakrački list*, petak, 20. siječnja 1995., br. 53, god. IV, str. 8

¹⁷¹ *Pakrački list*, četvrtak, 23. prosinca 1993., br. 33, god. II, str. 21

Ministarstvo prosvjete i kulture. I tako je 92 sata, od 04. do 08. rujna 1993. godine, na novoj zgradi osnovne škole u Pakracu radilo preko 300 radnika i doista obnovilo predviđeni dio škole.¹⁷² Priređeno je svečano otvorenje, a školarci u školu nisu krenuli do 15. veljače 1994. kada je obnova finalizirana sredstvima Ministarstva.¹⁷³

8. ZDRAVSTVO

Pakrac je prije početka Domovinskog rata imao dvije bolničke ustanove, Medicinski centar u Pakracu i Bolnicu za rehabilitaciju u Lipiku. Obje ustanove teško su stradale tijekom ratnog sukoba i osposobljavanje zdravstvenog sustava u Pakracu teklo je jako sporo. Civilne opće ambulante na ovom području otvorene su 06. veljače 1992. godine u Pakracu, Lipiku, Prekopakri, Donjoj Obriježi, Badljevini i Poljani, gdje su djelovale i za vrijeme rata.¹⁷⁴ Na kraju 1992. godine na području bivše općine ta broj se popeo na 6 ambulanti opće prakse, 3 stomatološke, 3 ljekarne i 2 laboratorija.¹⁷⁵ Bolnica za rehabilitaciju u Lipiku u rujnu 1992. godine imala je samo jednu liječnicu koja je ujedno bila i ravnateljica te stoga na određeno vrijeme prestaje s pružanjem lječilišnih usluga,¹⁷⁶ dok fizijatrijske usluge pružaju ambulantno.¹⁷⁷ Ipak, već početkom veljače 1993. godine primljen je i prvi pacijent na bolničko liječenje.¹⁷⁸ Od lipnja 1993. popravljaju se stanje u zdravstvu na području Pakraca i Lipika. Tada počinju raditi pedijatrijska ambulanta te ginekološki, psihijatrijski, interni i neurološki dispanzer. Također djeluje i laboratorij i to sve na različitim lokacijama u gradu uz vrlo malo opreme (EKG i laboratorij).¹⁷⁹ Nova ambulanta opće prakse otvorena je i 11. prosinca 1993. u Ploštinama. Njezinu je izgradnju financirao Caritas talijanske pokrajine Belluno Feltre i to je postala najsuvremenija ambulanta na području Pakraca.¹⁸⁰ U svibnju 1994. godine Vlada je počela s pripremama za obnovu glavne zgrade pakračke bolnice za što je pripremila 2,3 milijuna DEM.¹⁸¹ 19. rujna 1994. krenula je obnova pakračke bolnice. Pokriva se krov i mijenjaju prozori.¹⁸² Sredinom studenog 1994. završeno je pokrivanje i ustakljivanje glavne zgrade bolnice i prelazi se na uređenje prizemlja bolnice.¹⁸³

¹⁷² *Pakrački list*, petak, 24. rujna 1993., br. 28, god. II, str. 12

¹⁷³ *Pakrački list*, petak, 18. veljače 1994., br. 36, god. III, str. 13

¹⁷⁴ *Pakrački list*, utorak, 14. srpnja 1992., br. 3, god. I, str. 6

¹⁷⁵ *Pakrački list*, četvrtak, 24. prosinca 1992., br. 13, god. I, str. 9

¹⁷⁶ *Pakrački list*, petak, 02. listopada 1992., br. 8, god. I, str. 11

¹⁷⁷ *Pakrački list*, četvrtak, 19. studenog 1992., br. 11, god. I, str. 4

¹⁷⁸ *Pakrački list*, utorak, 16. veljače 1993., br. 16, god. II, str. 4

¹⁷⁹ *Pakrački list*, četvrtak, 25. lipnja 1993., br. 24, god. II, str. 5

¹⁸⁰ *Pakrački list*, četvrtak, 23. prosinca 1993., br. 33, god. II, str. 4

¹⁸¹ *Pakrački list*, utorak, 24. svibnja 1994., br. 41, god. III, str. 8

¹⁸² *Pakrački list*, srijeda, 21. rujna 1994., br. 46, god. III, str. 5

¹⁸³ *Pakrački list*, srijeda, 23. studenoga 1994., br. 50, god. III, str. 4

Nakon obnove prizemlja bolnice u nju su trebale biti smještene dvije internističke ambulante, jedna pulmološka, neurološka, psihijatrijska, okulistička, otorinolaringološka i kirurška ambulanta sa salom za manje zahvate. Više dijagnostičkih usluga: RTG, EKG, UZV, scintigrafija, endoskopija, hematološki i biokemijski laboratorij kao i odjel za hemodijalizu sa šest aparata. Predviđeno je i uređenje centralne sterilizacije, bolničke ljekarne i dijela za prijem bolesnika.¹⁸⁴ U prizemlju je trebao biti i dijagnostičko-poliklinički odjel s 32 kreveta.¹⁸⁵ Ipak, predviđeni radovi nisu obavljani do operacije Bljesak.

9. GOSPODARSTVO

Prije rata na području bivše pakračke općine bilo je 313 osoba koje su se bavile samostalnom djelatnošću, a početkom 1993. samo 139, od 30 privatnih poduzeća, samo 17 ih je obnovilo rad, a od 25 društvenih poduzeća, samo 7 ih je radilo.¹⁸⁶ Općenito je situacija u gospodarstvu nakon ratnog sukoba bila izrazito loša, ne samo zbog načinjene štete već i zbog financijskih problema tvrtki i prije rata. Najveće tvrtke obnovile su rad već tijekom 1992. godine. *Industrija stakla Lipik* započela je s radom 27. lipnja 1992.,¹⁸⁷ a u početku je zapošljavala četverostruko manje radnika nego prije rata, oko 250.¹⁸⁸ Poduzeće ženske konfekcije *Moderna* ostalo je na 245 radnika od prijeratnih 640.¹⁸⁹ Lipička tvornica *Studenac* s proizvodnjom je krenula 14. srpnja 1992.¹⁹⁰ Drvna industrija *Papuk* 31. kolovoza 1992. pokreće proizvodnju parketa u dijelu tvornice koji je najmanje stradao, a već 17. listopada potpuno revitaliziraju taj pogon na prijeratnu razinu, na čemu radi oko 50 radnika.¹⁹¹ *Papukova* ljevaonica proradila je 28. siječnja 1993. godine i odmah svoje proizvode počela izvoziti u Veliku Britaniju,¹⁹² dok je 17. svibnja 1993. otvorena i pilana trupaca.¹⁹³ *Moderna* je s proizvodnjom za *MTC* krenula 30. prosinca 1992. godine i u tvornici radi 130 radnika unatoč tome što je tvornica dobar dio 1991. godine bila na prvoj liniji fronte.¹⁹⁴ U travnju 1993. sklapaju ugovore s tvrtkama u Italiji i Njemačkoj,¹⁹⁵ a u studenom iste godine osposobljene su preše i

¹⁸⁴ *Pakrački list*, petak, 03. veljače 1995., br. 54, god. IV, str. 7

¹⁸⁵ *Pakrački list*, utorak, 16. svibnja 1995., br. 60, god. IV, str. 4

¹⁸⁶ *Pakrački list*, utorak, 16. veljače 1993., br. 16, god. II, str. 5

¹⁸⁷ *Pakrački list*, utorak, 14. srpnja 1992., br. 3, god. I, str. 10

¹⁸⁸ *Pakrački list*, subota, 06. lipnja 1992., br. 2, god. I, str. 4

¹⁸⁹ *Pakrački list*, subota, 06. lipnja 1992., br. 2, god. I, str. 4

¹⁹⁰ *Pakrački list*, srijeda, 29. srpnja 1992., br. 4, god. I, str. 5

¹⁹¹ *Pakrački list*, petak, 16. listopada 1992., br. 9, god. I, str. 7

¹⁹² *Pakrački list*, četvrtak, 04. veljače 1993., br. 15, god. II, str. 5

¹⁹³ *Pakrački list*, četvrtak, 27. svibnja 1993., br. 22, god. II, str. 20

¹⁹⁴ *Pakrački list*, četvrtak, 21. siječnja 1993., br. 14, god. II, str. 12

¹⁹⁵ *Pakrački list*, četvrtak, 08. travnja 1993., br. 19, god. II, str. 5

glačala i zaokružena proizvodnja, ali u smanjenom obujmu.¹⁹⁶ Privatizacija, koja je u Hrvatskoj uzela maha, na području Pakraca i Lipika ide jako sporo. Na ovom području privatizirane su ukupno dvije tvrtke. *Tehničke plinove Poljana* otkupio je njemački *Messer Griesheim*. On je otkupio 54% posto dionica i obvezao se prve tri godine profit ulagati u razvoj, ne smanjivati broj zaposlenika i plaće.¹⁹⁷ Privatnik je također preuzeo 46% dionica *Ribnjačarstva Poljana*. U većini tvrtki nadali su se da će radnici otkupiti većinu dionica, a ostatak da će kupiti privatna osoba. Međutim, radnici jednostavno nemaju novca za kupovinu dionica, a privatnike odbija nepovoljna sigurnosna situacija u Pakracu.¹⁹⁸ Prva veća novootvorena tvrtka bila je *Gamauf d.o.o. – Poduzeće za proizvodnju, montažu i servis* u Poljani u kojem radi oko 120 radnika bivše tvrtke *Jedinstvo*.¹⁹⁹ Prva otvorena privatna tvrtka čiji vlasnik nije bio s područja Pakraca i Lipika bila *Veronika* iz Zagreba. Oni su pokrenuli uzgoj krizantema i ljiljana u staklenicima u Dobrovcu.²⁰⁰

Međutim, početni val oporavka gospodarstva ubrzo je posustao. Najveći problem su i dalje dugovi od prije rata koji su tijekom rata narasli zbog kamata, a tvrtke ih zbog nemogućnosti proizvodnje i ulaganja u obnovu nisu mogle otplatiti.²⁰¹ Ljevaonica u *Papuku* prestaje s radom već u rujnu 1993. godine zbog nedostatka stručnog kadra,²⁰² a parketara ne radi jer nemaju kupaca. Također *Papuku* je problem i dolazak do sirovina jer Hrvatske šume građu prodaju licitacijom, čime cijena građe raste.²⁰³ *Moderni* je njemački partner otkazao suradnju u siječnju 1995. godine zbog navodnih mina koje su pale u okolini tvornice,²⁰⁴ a u veljači 1995. otkazuju i Talijani zbog nesigurne situacije povodom otkaza mandata UNPROFOR-u.²⁰⁵ Na koncu *Moderna* obustavlja rad 18. travnja 1995. zbog nedostatka partnera te počinju kasniti plaće.²⁰⁶ Poljoprivrednici su tijekom cijelog razdoblja kasnili sa sjetvom i žetvom zbog kašnjenja kredita te vremenskih i sigurnosnih uvjeta. *Papuk* kasnije u potpunosti prestaje s proizvodnjom, kao i *Moderna*, dok *Industrija stakla* i *Studenac* u Lipiku rade i danas.

¹⁹⁶ *Pakrački list*, srijeda, 12. studenog 1993., br. 31, god. II, str. 5

¹⁹⁷ *Pakrački list*, četvrtak, 24. prosinca 1992., br. 13, god. I, str. 5

¹⁹⁸ *Pakrački list*, četvrtak, 27. svibnja 1993., br. 22, god. II, str. 20

¹⁹⁹ *Pakrački list*, četvrtak, 25. lipnja 1993., br. 24, god. II, str. 5

²⁰⁰ *Pakrački list*, srijeda, 13. listopada 1993., br. 29, god. II, str. 4

²⁰¹ *Pakrački list*, četvrtak, 16. srpnja 1993., br. 25, god. II, str. 8-9

²⁰² *Pakrački list*, petak, 15. travnja 1994., br. 39, god. III, str. 5

²⁰³ *Pakrački list*, utorak, 08. studenoga 1994., br. 49, god. III, str. 10

²⁰⁴ *Pakrački list*, petak, 20. siječnja 1995., br. 53, god. IV, str. 11

²⁰⁵ *Pakrački list*, petak, 17. veljače 1995., br. 55, god. IV, str. 8

²⁰⁶ *Pakrački list*, petak, 28. travnja 1995., br. 59, god. IV, str. 8-9

10. SVAKODNEVICA

Možda najbolji opis jednog običnog dana u Pakracu za vrijeme prividnog mira dao je hrvatski književnik i gastronomski stručnjak Veljko Barbieri koji je u Pakracu bio časnik za vezu:

U 16:05 pojedinačna pucnjava iz smjera brda Čukura, u 18:30 jaka rafalna paljba iz novoiskopanih četničkih rovova nasuprot selu Dragoviću, na prometnici Pakrac – Požega, potom s istog mjesta u 19:25. Ovaj put prema našem policijskom punktu Dragović II. Kako se smračuje, tako se vatromet seli prema Pakracu. Već u 20:15 neprijatelj otvara jaku rafalnu paljbu s Gavrinice i Kalvarije, odakle je u petak, 21. travnja 1995. ispalio tromblonsku kumulativnu minu na Gundulićevu ulicu, srećom bez posljedica. S istih neprijateljskih položaja na privremeno zauzetu dijelu Pakraca odjeknula je snažna eksplozija nepoznata podrijetkla, vjerojatno je još jedna hrvatska kuća odletjela u zrak. Nešto poslije od 20:30 do 23:40 sati, pojedinačnom i rafalnom pucnjavom pripadnici tzv. 51. brigade 18. korpusa tzv. Vojske SRK tuku iz smjera Donjeg Čaglića po lipičkom području. U 21:10 opet rafalna paljba s Gavrinice, koja se ponavlja u 23:10 i traje sve do 01:35 kada se napokon sve smiruje do idućeg jutra.²⁰⁷

Uzimajući to u obzir možemo samo zamisliti koliko je teško bilo uspostaviti relativno normalan civilni život na takvom području. Veliku ulogu u svakodnevnom životu Pakračana i Lipičana imale su različite humanitarne organizacije. Humanitarna pomoć dolazila je na ovo područje tijekom cijelog ovog razdoblja, a svakodnevno ju je dijelio Hrvatski crveni križ, Caritas, ADRA (Adventistički dobrotvorni rad) i baptistička organizacija „Moji bližnji“.²⁰⁸ Međutim, s vremenom postalo je jasno da postoji sve više profesionalnih „čekača u redovima“ koji kod kuće stvaraju zalihe humanitarne pomoći. Takva pojava imala je dvostruke negativne posljedice. Prvo, takve osobe su potencijale oduzimale pomoć onima kojima je potrebna, a drugo, velik broj njih je shvatio da je sasvim ugodno živjeti od donacija pa tako pakračke tvrtke ne mogu pronaći niti nekvalificiranu radnu snagu. Kako bi se spriječila takva pojava uvedeni su kartoni za sve primatelje humanitarne pomoći. S tim kartonima humanitarna pomoć mogla se primiti samo jednom u mjesecu i to u jednoj od navedenih organizacija.²⁰⁹ Humanitarna pomoć bila je mnogobrojna pa je tako od početka rata do kraja kolovoza 1992. u Pakrac stiglo oko tonu odjeće i obuće, hrane i lijekova u vrijednosti dva milijuna njemačkih maraka, šest vozila i mnoštvo inventara za domaćinstva i institucije.²¹⁰ Najveće pojedinačne donacije stigle su iz njemačkog grada Neustadt an der Aisch,²¹¹ iz dvanaest općina prijeratne bjelovarsko-varaždinske regije,²¹² iz Kemptena u

²⁰⁷ Veljko Barbieri: *Tko je sa mnom palio kukuruz (Pakrački dnevnik)*, Naklada Društva hrvatskih književnika, Zagreb, 1996., str. 5

²⁰⁸ *Pakrački list*, četvrtak, 19. studenog 1992., br. 11, god. I, str. 8-9

²⁰⁹ *Pakrački list*, petak, 04. veljače 1994., br. 35, god. III, str. 2

²¹⁰ *Pakrački list*, subota, 29. kolovoza 1992., br. 6, god. I, str. 9

²¹¹ *Pakrački list*, srijeda, 29. srpnja 1992., br. 4, god. I, str. 2

²¹² *Pakrački list*, petak, 16. listopada 1992., br. 9, god. I, str. 8-9

Bavarskoj,²¹³ iz talijanskih Udina,²¹⁴ Požeško-slavonske županije itd.²¹⁵ S vremenom su se donatori počeli voditi logikom da je bolje čovjeka naučiti pecati nego mu svaki dan davati ribu. U prilog tome govori i primjer organizacije „Moji bližnji“ koji su pakračkim seljacima donirali 35 junica. Zauzvrat su seljaci u roku od 26 mjeseci trebali vratiti jedno mlado june i njihove obveze prema donatorima bi prestale.²¹⁶ Veliki obol životu u Pakracu dali su i volonteri iz Pakrac Projecta. Prva skupina od 14 volontera došla je u Pakrac 06. srpnja 1993. godine. Rade na poslovima obnove, organiziraju tečajeve engleskog, igraonice za djecu, grupe za žene i klub mladih,²¹⁷ iako su se u početku bojali da neće opstati u Pakracu. Ipak naklonost Pakračana pridobili su svojom susretljivošću i običnošću. Dok su vojnici koji su dolazili iz raznih krajeva svijeta živjeli relativno odvojeno od stanovništva i imali svoju logistiku, volonteri su živjeli s i među Pakračanima ostavljajući dojam da su jedni od njih.²¹⁸ Do kraja promatranog razdoblja kroz ovo područje prošla su 243 volontera iz 22 zemlje svijeta.²¹⁹

Kulturna djelatnost u Pakracu bila je na vrlo zavidnoj razini za to vrijeme i situaciju, čak i veća nego u nekim gradovima gdje nije bilo rata. Inicijativni odbor za obnovu ogranka Matice hrvatske u Pakracu osnovan je 03. ožujka 1992. u Zagrebu,²²⁰ a 02. srpnja 1993. godine ona se formalno vratila u Pakrac.²²¹ Osim Matice hrvatske osnovano je i Hrvatsko kulturno društvo „76. bataljun“ iz Prekopakre,²²² i obnovljeno Kulturno-prosvjetno društvo „Sloga“ iz Pakraca.²²³ Povodom useljenja u svoje prostorije 11. veljače 1994. godine Matica hrvatska Pakrac postavila je izložbu ratnih fotografija fotoreportera Tonija Hnojčika. U njoj djeluju literarna, likovna i glazbena sekcija.²²⁴ U travnju 1994. godine ovo udruženje počinje organizirati nedjeljna umjetnička poslijepodneva u holu nove zgrade osnovne škole u Pakracu gdje se održavaju izložbe slika i fotografija, kazališne predstave, interpretacije lirike i kantautorski nastupi.²²⁵ Hol osnovne škole u Pakracu postao je središte kulturno-umjetničkog života u Pakracu. U njemu su gostovali

²¹³ *Pakrački list*, četvrtak, 21. siječnja 1993., br. 14, god. II, str.

²¹⁴ *Pakrački list*, utorak, 16. veljače 1993., br. 16, god. II, str. 4

²¹⁵ *Pakrački list*, srijeda, 04. kolovoza 1993., br. 26, god. II, str. 3

²¹⁶ *Pakrački list*, petak, 11. ožujka 1994., br. 37, god. III, str. 4

²¹⁷ *Pakrački list*, srijeda, 30. ožujka 1994., br. 38, god. III, str. 16

²¹⁸ *Committee for Conflict Transformation Support Newsletter*, proljeće 2001., br. 12, god. VII, str. 2

²¹⁹ I. Miškulin: *Imas puska, imas pistol? – O mirovnim operacijama Ujedinjenih naroda u zapadnoj Slavoniji*, str. 316

²²⁰ *Pakrački list*, ponedjeljak, 18. svibnja 1992., br. 1, god. I, str. 6-7

²²¹ *Pakrački list*, četvrtak, 16. srpnja 1993., br. 25, god. II, str. 5

²²² *Pakrački list*, petak, 16. listopada 1992., br. 9, god. I, str. 3

²²³ *Pakrački list*, četvrtak, 25. lipnja 1993., br. 24, god. II, str. 7

²²⁴ *Pakrački list*, petak, 18. veljače 1994., br. 36, god. III, str. 13

²²⁵ *Pakrački list*, petak, 18. veljače 1994., br. 36, god. III, str. 13; *Pakrački list*, petak, 15. travnja 1994., br. 39, god. III, str. 13

„Histrioni“,²²⁶ „Vedra scena“,²²⁷ „Teatar u gostima“²²⁸ i zagrebački HNK,²²⁹ a prvu kazališnu predstavu uopće u Pakracu poslije rata odigrali su glumci Koprivničkog amaterskog kazališta u siječnju 1994. godine u prostorima Dobrovoljnog vatrogasnog društva Pakrac.²³⁰ Također su gostovali Tamburaški orkestar HRT-a sa Sinišom Leopoldom, Vera Svoboda, Šima Jovanovac, Dražen Kurilovčan,²³¹ Krunoslav Cigoj i Švicarska limena glazba,²³² Revijalni orkestar HRT-a, Radojka Šverko i Stjepan Jimmy Stanić.²³³ Veliki događaj za Pakrac bio je 15. listopada 1994. godine kada je održana sjednica Predsjedništva Društva hrvatskih književnika na kojoj su bili Nedjeljko Fabrio, Slavko Mihalić, Veljko Barbieri, Tito Bilopavlović itd. Prošetali su Pakracom i bili upoznati s događanjima tijekom ratnog sukoba.²³⁴ U Pakracu su također od 11. do 13. studenog 1994. održani i Dani hrvatskog filma gdje su prikazani stariji filmovi, ali i tada najnovija ostvarenja hrvatske kinematografije.²³⁵ Za osobu godine 1994. *Pakrački list* je proglasio kulturne djelatnike, koji su svojim radom srušili tezu da dok oružje govori, muze šute.²³⁶

Nakon završetka otvorenog ratnog sukoba od 39 sportskih objekata na području općine Pakrac, 15 ih je ostalo neoštećeno, 11 je bilo znatno oštećeno, 5 potpuno uništeno, a 8 ih je bilo na okupiranom teritoriju pa im se u tom trenutku nije znalo stanje. Zbog toga je obnova sportskog života išla postupno. Prvi sportski kolektiv koji se aktivirao bio je Atletski klub „Croatia marathon“ iz Poljane. Njihov trkač Darko Vargić je u lipnju 1992. postao viceprvak države u maratonu²³⁷ i završava 65. na njujorškom maratonu na kojem je nastupilo gotovo 35 000 trkača.²³⁸ Isti klub nastavlja nizati uspjehe, ekipno su prvi na maratonu u Beču među 10 000 trkača 1993.²³⁹ i 1994. godine,²⁴⁰ a njihovi trkači su pojedinačni prvaci države u maratonu 1993.,²⁴¹ 1994.²⁴² i 1995. godine.²⁴³ Nogometni klubovi „Lipik“ i „Dinamo“ Badljevina obnovljeni su još u proljeće 1992.

²²⁶ *Pakrački list*, srijeda, 23. studenoga 1994., br. 50, god. III, str. 12

²²⁷ *Pakrački list*, petak, 03. veljače 1995., br. 54, god. IV, str. 13

²²⁸ *Pakrački list*, ponedjeljak, 27. ožujka 1995., br. 57, god. IV, str. 11

²²⁹ *Pakrački list*, nedjelja, 28. svibnja 1995., br. 61, god. IV, str. 17

²³⁰ *Pakrački list*, utorak, 18. siječnja 1994., br. 34, god. III, str. 11

²³¹ *Pakrački list*, petak, 07. listopada 1994., br. 47, god. III, str. 8

²³² *Pakrački list*, subota, 22. listopada 1994., br. 48, god. III, str. 8-9

²³³ *Pakrački list*, četvrtak, 22. prosinca 1994., br. 52, god. III, str. 21

²³⁴ *Pakrački list*, subota, 22. listopada 1994., br. 48, god. III, str. 8-9

²³⁵ *Pakrački list*, srijeda, 23. studenoga 1994., br. 50, god. III, str. 12

²³⁶ *Pakrački list*, četvrtak, 22. prosinca 1994., br. 52, god. III, str. 12

²³⁷ *Pakrački list*, subota, 06. lipnja 1992., br. 2, god. I, str. 11

²³⁸ *Pakrački list*, četvrtak, 19. studenoga 1992., br. 11, god. I, str. 14

²³⁹ *Pakrački list*, četvrtak, 22. travnja 1993., br. 20, god. II, str. 14

²⁴⁰ *Pakrački list*, petak, 15. travnja 1994., br. 39, god. III, str. 14

²⁴¹ *Pakrački list*, petak, 08. svibnja 1993., br. 21, god. II, str. 14

²⁴² *Pakrački list*, utorak, 24. svibnja 1994., br. 41, god. III, str. 21

²⁴³ *Pakrački list*, četvrtak, 13. travnja 1995., br. 58, god. IV, str. 20

godine,²⁴⁴ u svibnju 1993. obnovljeni su „Slavonija“ Prekopakra i „Hajduk“ Pakrac²⁴⁵, „Dobrovac“ u studenom 1993.²⁴⁶ te „Budućnost“ Donja Obrijež u siječnju 1994. godine.²⁴⁷ Najviše uspjeha među nogometnim klubovima imao je Malonogometni klub „Dudovo bure“ iz Pakraca koji je igrao Prvu hrvatsku malonogometnu ligu.²⁴⁸ U bivšoj općini Pakrac još djeluju Auto-moto klub „Pakrac-Lipik“,²⁴⁹ Športska ribolovna društva „Pakrac“ i „Slavonac“ Lipik,²⁵⁰ Šahovski klub „Lipik“,²⁵¹ Motocross klub „Pakrac“²⁵², Ženski rukometni klub „Lipički Studenac“ iz Lipika²⁵³ i Kuglački klub „Papuk“ Pakrac.²⁵⁴ Unatoč relativno bogatom sportskom životu, mnogi pakrački sportaši prisiljeni su igrati za druge klubove, a posebno se to odnosi na rukometaše, košarkaše i odbojkaše.²⁵⁵

Za navedene aktivnosti stanovništvo nije pretjerano zainteresirano. Mlađa djeca uglavnom krata vrijeme igranjem nogometa i stolnog tenisa i kupanjem na jezeru Raminac, tinejdžeri odlaze u nekolicinu kafića koji rade, najviše u Pakracu. Stariji kartaju pred kućama. Kada padne mrak, ulice postaju puste, uglavnom zbog straha od noćnog pucanja.²⁵⁶ Na temu slobodnog vremena mladih organiziran je okrugli stol i zaključci su bili poražavajući. Pakračka mladost smatrala je da nema gdje provoditi slobodne vrijeme, malo je aktivnosti, a ova ratna i poratna vremena dovela su do toga da oni prebrzo odrastaju.²⁵⁷ Zbog toga je 05. svibnja 1994. godine otvoren i Klub mladih, a na otvorenju je nastupala rock grupa iz Zagreba „Veliki bijeli slon“.²⁵⁸ Međutim, Klub mladih zjapio je prazan i mladi uglavnom vrijeme provode u šetnji ili pakračkim kafićima.²⁵⁹ Jedina aktivnost koja je zaokupila mlade u ovom razdoblju je pokretanje kina u holu osnovne škole u Pakracu 17. travnja 1995. godine. Prikazivan je animirani film „Kralj lavova“, a nahrupilo je gotovo 500 ljudi što je stvorilo probleme organizatorima.²⁶⁰

²⁴⁴ S. Benković, B. Križan: *Kako se branio Lipik*, str. 333

²⁴⁵ *Pakrački list*, petak, 08. svibnja 1993., br. 21, god. II, str. 14

²⁴⁶ *Pakrački list*, srijeda, 12. studenog 1993., br. 31, god. II, str. 14

²⁴⁷ *Pakrački list*, utorak, 18. siječnja 1994., br. 34, god. III, str. 14

²⁴⁸ *Pakrački list*, subota, 29. kolovoza 1992., br. 6, god. I, str. 11

²⁴⁹ *Pakrački list*, utorak, 14. lipnja 1994., br. 42, god. III, str. 17

²⁵⁰ *Pakrački list*, četvrtak, 07. srpnja 1994., br. 43, god. III, str. 14

²⁵¹ *Pakrački list*, srijeda, 21. rujna 1994., br. 46, god. III, str. 19

²⁵² *Pakrački list*, četvrtak, 22. prosinca 1994., br. 52, god. III, str. 30

²⁵³ *Pakrački list*, četvrtak, 07. srpnja 1994., br. 43, god. III, str. 14

²⁵⁴ *Pakrački list*, petak, 02. listopada 1992., br. 8, god. I, str. 15

²⁵⁵ *Pakrački list*, četvrtak, 04. kolovoza 1993., br. 26, god. II, str. 14

²⁵⁶ *Pakrački list*, srijeda, 04. kolovoza 1993., br. 26, god. II, str. 16

²⁵⁷ *Pakrački list*, petak, 11. ožujka 1994., br. 37, god. III, str. 14-15

²⁵⁸ *Pakrački list*, utorak, 24. svibnja 1994., br. 41, god. III, str. 15

²⁵⁹ *Pakrački list*, četvrtak, 07. srpnja 1994., br. 43, god. III, str. 8-9

²⁶⁰ *Pakrački list*, petak, 28. travnja 1995., br. 59, god. IV, str. 11

Iako uz dosta problema, u Pakracu i Lipiku intenzivirao se i vjerski život. Već u kolovozu 1992. u Badljevini je krizmano 250 djece iz župa Pakrac, Badljevina, Donja Obrijež, Lipik i Gaj.²⁶¹ Sljedeće godine osjetio se priliv novih vjernika u Crkvu. Tako je 16. svibnja 1993. u Pakracu kršteno 45 osoba različite životne dobi,²⁶² 30. svibnja 146 njih primilo je Svetu pričest,²⁶³ a 30. lipnja krizmano je njih 186.²⁶⁴ Veliki značaj za vjerski život imala je prva Uskrsnja procesija nakon Drugog svjetskog rata koja je održana 11. travnja 1993. godine i u kojoj je sudjelovalo oko 1000 vjernika.²⁶⁵ Ipak nije sve bilo tako idilično. Vjeronauk je također uveden u škole već po početku školske godine 1992./1993., ali bila je prisutna velika disproporcija između njegovog pohađanja u osnovnim i u srednjoj školi. Naime, u osnovnim školama on je bio između 80 i 90%, dok je u srednjoj školi bio tek 11%. Po svemu sudeći razlog takvog nesklada nije bunt srednjoškolaca već više praktične prirode. Naime, u osnovnim školama vjeronauk je jedan od izbornih predmeta, dok je u srednjoj školi bio fakultativan predmet. Dakle, u osnovnim školama učenici su morali izabrati jedan od ponuđenih izbornih predmeta među kojima je bio i vjeronauk, dok su u srednjoj školi učenici mogli slušati vjeronauk, ali su uz njega morali izabrati i jedan od izbornih predmeta.²⁶⁶ Također, općenito se stječe dojam da Pakračani nisu bili zadovoljni radom župnika s obzirom na činjenicu da nije stalno boravio u Pakracu zbog složene sigurnosne situacije.²⁶⁷ Već u kolovozu 1993. godine dolazi novi župnik koji polako počinje obnovu župne infrastrukture i koji stalno boravi u Pakracu.²⁶⁸ Njegovim naporima u potpunosti je obnovljena zgrada Župnog dvora,²⁶⁹ dok su spaljene crkve i kapelice morale pričekati bolja vremena za obnovu.

²⁶¹ *Pakrački list*, subota, 15. kolovoza 1992., br. 5, god. I, str. 3

²⁶² *Pakrački list*, četvrtak, 27. svibnja 1993., br. 22, god. II, str.

²⁶³ *Pakrački list*, četvrtak, 11. lipnja 1993., br. 23, god. II, str. 4

²⁶⁴ *Pakrački list*, četvrtak, 25. lipnja 1993., br. 24, god. II, str. 4

²⁶⁵ *Pakrački list*, četvrtak, 22. travnja 1993., br. 20, god. II, str. 4

²⁶⁶ *Pakrački list*, petak, 16. listopada 1992., br. 9, god. I, str. 11

²⁶⁷ *Pakrački list*, četvrtak, 17. rujna 1992., br. 7, god. I, str. 11

²⁶⁸ *Pakrački list*, petak, 24. rujna 1993., br. 28, god. II, str. 4

²⁶⁹ *Pakrački list*, subota, 22. listopada 1994., br. 48, god. III, str. 7

12. ZAKLJUČAK

Razdoblje od potpisivanja Sarajevskog primirja do završetka VRA Bljesak izuzetno je zanimljivo i značajno razdoblje pakračke povijesti. To je bio grad u kojemu se živjelo punim plućima unatoč stalnoj prijetnji od stradavanja. Od potpisivanja Sarajevskog primirja do dolaska pripadnika UNPROFOR-a na ovo područje od ratnih djelovanja ranjeno je 38, a poginulo 6 osoba. Od dolaska UNPROFOR-a do VRA Bljesak ranjene su 34 osobe, a poginulo njih 13, dok je 15 osoba oteto. Dodajmo na to i noćna puškanja, miniranja pruga i stalne provokacije s druge linije razgraničenja, možemo shvatiti negativan odnos Pakračana prema UNPROFOR-u. Ta, možemo reći, netrpeljivost eskalirala je u Bukovčanskoj ulici 1994. godine, što je bio najozbiljniji incident između pripadnika UNPROFOR-a, hrvatske policije i civila. S obzirom na nepovoljnu sigurnosnu situaciju, obnova grada, pogotovo vezana uz infrastrukturu i s obzirom na mogućnosti, tekla je relativno brzo. Većih problema bilo je s obnovom stambenog fonda zbog nedostatka novca i neadekvatne radne snage. Relativno brza obnova osnovne infrastrukture potaknula je povratak civilnog stanovništva 1992. godine. Upravo to stanovništvo koje nije bilo zaposleno u poslovima obrane bilo je u teškoj situaciji. Velik broj industrijskih postrojenja nije radio, a oni koji su radili, radili su smanjenim intenzitetom. Razlog tome je jednostavan. Velika većina industrija na ovome području svoje dugove imalo je još iz Jugoslavije, a uslijed ratnog sukoba industrija nije funkcionirala pa se dug samo povećao. S obzirom na već navedenu sigurnosnu situaciju nije bilo interesa za privatizaciju, a radnici nisu imali sredstava za obaviti dokapitalizaciju pa su velike industrije ovoga kraja praktički već do Bljeska počele krahirati. Svakodnevni život je bio iznimno bogat s obzirom na veličinu mjesta i sigurnosnu situaciju, ali ljudi nisu bili dovoljno zainteresirani za slobodnovremenske aktivnosti. To se prvenstveno odnosi na mlade, ali s obzirom na okolnosti jasno je da je većina ljudi bila koncentrirana na osiguravanje gole egzistencije. Kulturna i sportska društva opstajala su prvenstveno zbog entuzijazma njihovih članova. S obzirom na situaciju u Pakracu očekivao se procvat vjerskog života, međutim on nije bio u obujmu u kojem bi se očekivalo. Razlog tome treba tražiti u nedostatku infrastrukture, ali i u primjetnom nezadovoljstvu odnosom svećenika. Konačno, možemo reći kako je Pakrac bio utjelovljenje kontradiktornosti gdje u istom trenutku u jednom dijelu grada BBC snima emisiju o otvaranju nove školske zgrade, a u drugom ljudi ginu od postavljene mine prilikom komemoracije za poginule branitelje.

Popis literature:

1. Barbieri, Veljko: *Tko je sa mnom palio kukuruz (Pakrački dnevnik)*, Naklada Društva hrvatskih književnika, Zagreb, 1996.
2. Benković, Stjepan; Križan, Branko: *Kako se branio Lipik*, Udruga branitelja Lipika 1991. godine i Grad Lipik, Lipik, 2016.
3. Ćurak, Mato: *Moji suborci*, UDVDR Bjelovar, Bjelovar, 2008.
4. Đorđević, Veljko: *Pouke o čovječnosti – Spašavanje psihijatrijskih bolesnika u Domovinskom ratu*, Medicinska naklada, Zagreb, 2017.
5. Erjavec, Antun: *Pakrac i Lipik uoči rata 1991. godine*, Poglavarstvo Grada Pakraca, Pakrac, 2001.
6. Klemenčić, Mladen; Gelo, Jakov; Crkvenčić, Ivan: *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880. – 1991. sv. 5*, Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Zagreb, 1998.
7. Križan, Branko; Benković, Stjepan: *Poginuli branitelji u Domovinskom ratu Pakrac-Lipik 1991.-1995.*, Grad Pakrac; Grad Lipik, Pakrac-Lipik, 2009.
8. *Kronologija rata: Hrvatska i Bosna i Hercegovina 1989.-1998.*, Hrvatski informativni centar, Zagreb, 1998.
9. Lukaš, Mirko: *Rane /iz/ devedesete*, Vlastita naklada, Virovitica, 2011.
10. Marijan, Davor: *Domovinski rat*, Despot Infinitus d.o.o. i Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2016.
11. Marijan, Davor: „Organizacija i djelovanje Jugoslavenske narodne armije i pobunjenih Srba u zapadnoj Slavoniji tijekom 1991“., u: *Srpska pobuna u zapadnoj Slavoniji 1990. – 1995.: Nositelji, institucije, posljedice*, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Slavonski Brod-Zagreb, 2012., str. 97-112
12. Martinić Jerčić, Natko: „Operacija Papuk-91 (oslobađanje širega papučkog područja u jesen i zimu 1991./1992. godine)“, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, Vol. 8, Bjelovar, 2014., str. 45-69
13. Miškulin, Ivica: *Imas puška, imas pistol? (O mirovnim operacijama Ujedinjenih naroda u zapadnoj Slavoniji)*, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonija, Srijema i Baranje, Slavonski Brod, 2014.
14. Miškulin, Ivica: „U službi boga rata: prilog poznavanju djelovanja episkopa slavonskog Lukijana i Srpske pravoslavne crkve u zapadnoj Slavoniji 1985.-1991.“, u: *Srpska pobuna u zapadnoj Slavoniji 1990. – 1995.: Nositelji, institucije, posljedice*, Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Slavonski Brod-Zagreb, 2012., str. 69-95
15. Nazor, Ante: *Počeci suvremene hrvatske države*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2007.
16. Nazor, Ante: *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih*, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2011.

17. Raguž, Jakša: „Borbena djelovanje Posebne jedinice policije Policijske uprave Bjelovar Omega 1991. godine“, *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, Vol. 8, Bjelovar, 2014., str. 71-131
18. *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990. – 1995. Oružana pobuna Srba u Hrvatskoj i agresija oružanih snaga SFRJ i srpskih paravojski na Republiku Hrvatsku*, knjiga 1., Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2007.
19. *Republika Hrvatske i Domovinski rat 1990. – 1995. Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (siječanj – lipanj 1993.)*, knjiga 8, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata i Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Baranje i Srijema, Zagreb – Slavonski Brod, 2010.
20. Rukljić, Ivan i dr.: *104. brigada Hrvatske vojske*, Zapovjedništvo 104. „R“ brigade Hrvatske vojske, Varaždin, 1994.
21. Varat, Mirko: *Badljevina nekad i sad*, Rimokatolički župni ured Badljevina, Badljevina, 1997.

Tisak:

1. *Committee for Conflict Transformation Support Newsletter*, proljeće 2001., br. 12, god. VII
2. *Pakrački list*, ponedjeljak, 18. svibnja 1992., br. 1, god. I
3. *Pakrački list*, subota, 06. lipnja 1992., br. 2, god. I
4. *Pakrački list*, utorak, 14. srpnja 1992., br. 3, god. I
5. *Pakrački list*, srijeda, 29. srpnja 1992., br. 4, god. I
6. *Pakrački list*, subota, 15. kolovoza 1992., br. 5, god. I
7. *Pakrački list*, subota, 29. kolovoza 1992., br. 6, god. I
8. *Pakrački list*, četvrtak, 17. rujna 1992., br. 7, god. I
9. *Pakrački list*, petak, 02. listopada 1992., br. 8, god. I
10. *Pakrački list*, petak, 16. listopada 1992., br. 9, god. I
11. *Pakrački list*, srijeda, 04. studenoga 1992., br. 10, god. I
12. *Pakrački list*, četvrtak, 19. studenog 1992., br. 11, god. I
13. *Pakrački list*, petak, 04. prosinca 1992., br. 12, god. I
14. *Pakrački list*, četvrtak, 24. prosinca 1992., br. 13, god. I
15. *Pakrački list*, četvrtak, 21. siječnja 1993., br. 14, god. II
16. *Pakrački list*, četvrtak, 04. veljače 1993., br. 15, god. II,
17. *Pakrački list*, utorak, 16. veljače 1993., br. 16, god. II
18. *Pakrački list*, petak, 05. ožujka 1993., br. 17, god. II
19. *Pakrački list*, petak, 19. ožujka 1993., br. 18, god. II
20. *Pakrački list*, četvrtak, 08. travnja 1993., br. 19, god. II
21. *Pakrački list*, četvrtak, 22. travnja 1993., br. 20, god. II
22. *Pakrački list*, petak, 07. svibnja 1993., br. 21, god. II
23. *Pakrački list*, četvrtak, 27. svibnja 1993., br. 22, god. II
24. *Pakrački list*, petak, 11. lipnja 1993., br. 23, god. II
25. *Pakrački list*, petak, 25. lipnja 1993., br. 24, god. II

26. *Pakrački list*, petak, 16. srpnja 1993., br. 25, god. II
27. *Pakrački list*, srijeda, 04. kolovoza 1993., br. 26, god. II
28. *Pakrački list*, ponedjeljak, 23. kolovoza 1993., br. 27, god. II
29. *Pakrački list*, petak, 24. rujna 1993., br. 28, god. II
30. *Pakrački list*, srijeda, 13. listopada 1993., br. 29, god. II
31. *Pakrački list*, petak, 29. listopada 1993., br. 30, god. II
32. *Pakrački list*, petak, 12. studenog 1993., br. 31, god. II
33. *Pakrački list*, petak, 03. prosinca 1993., br. 32, god. II
34. *Pakrački list*, četvrtak, 23. prosinca 1993., br. 33, god. II
35. *Pakrački list*, utorak, 18. siječnja 1994., br. 34, god. III
36. *Pakrački list*, petak, 04. veljače 1994., br. 35, god. III
37. *Pakrački list*, petak, 11. ožujka 1994., br. 36, god. III
38. *Pakrački list*, petak, 11. ožujka 1994., br. 37, god. III
39. *Pakrački list*, srijeda, 30. ožujka 1994., br. 38, god. III
40. *Pakrački list*, petak, 15. travnja 1994., br. 39, god. III
41. *Pakrački list*, petak, 29. travnja 1994., br. 40, god. III
42. *Pakrački list*, utorak, 24. svibnja 1994., br. 41, god. III
43. *Pakrački list*, utorak, 14. lipnja 1994., br. 42, god. III
44. *Pakrački list*, četvrtak, 07. srpnja 1994., br. 43, god. III
45. *Pakrački list*, utorak, 26. srpnja 1994., br. 44, god. III
46. *Pakrački list*, ponedjeljak, 05. rujna 1994., br. 45, god. III
47. *Pakrački list*, srijeda, 21. rujna 1994., br. 46, god. III
48. *Pakrački list*, petak, 07. listopada 1994., br. 47, god. III
49. *Pakrački list*, subota, 22. listopada 1994., br. 48, god. III
50. *Pakrački list*, utorak, 08. studenog 1994., br. 49, god. III
51. *Pakrački list*, srijeda, 23. studenoga 1994., br. 50, god. III
52. *Pakrački list*, četvrtak, 22. prosinca 1994., br. 52, god. III
53. *Pakrački list*, petak, 20. siječnja 1995., br. 53, god. IV
54. *Pakrački list*, petak, 03. veljače 1995., br. 54, god. IV
55. *Pakrački list*, petak, 17. veljače 1995., br. 55, god. IV
56. *Pakrački list*, ponedjeljak, 27. ožujka 1995., br. 57, god. IV
57. *Pakrački list*, četvrtak, 13. travnja 1995., br. 58, god. IV
58. *Pakrački list*, petak, 28. travnja 1995., br. 59, god. IV
59. *Pakrački list*, utorak, 16. svibnja 1995., br. 60, god. IV
60. *Pakrački list*, nedjelja, 28. svibnja 1995., br. 61, god. IV
61. *Pakrački list*, petak, 14. srpnja 1995., br. 64, god. IV